

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет історії, політології та міжнародних відносин
Кафедра історії України**

**СТЕПАН СІРОПОЛКО: КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ТА НАУКОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

**Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 6 курсу, 602 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія)

Кричун Ірина Іванівна

Керівник:

кандидат історичних наук,
доцент. **Герегова С.В.**

Рецензент: _____

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ 2023 р.
Зав. кафедри _____ доц. Гуйванюк М.Р.*

Чернівці – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	
РОЗДІЛ I. Життєвий шлях та становлення світогляду	
РОЗДІЛ II. Організаторсько-педагогічна діяльність у період національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.)	
РОЗДІЛ III. Наукова та просвітницька діяльність в еміграції	
РОЗДІЛ IV. Педагогічні ідеї та настанови у творчій спадщині Степана Сірополка	
ВИСНОВКИ	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	
ДОДАТКИ	

ВСТУП

*«Дбаючи про своє існування,
державане може байдуже ставитися
до тієї діяльності, що прямує
до розвитку духовної культури, тому що
освіта народу є одним з важливих засобів
щодо забезпечення існування держави»¹*

Актуальність дослідження. У змісті нормативних документів щодо розвитку освіти незалежної України головною метою виховання визначена передача молодому поколінню соціального досвіду й багатства духовної культури українського народу, формування національної свідомості та громадянської позиції молодого покоління. Що є особливо важливим в умовах повномасштабної агресії РФ проти незалежної України, коли ворог насамперед спрямовує свої зусилля проти культурних здобутків українського народу, намагаючись знищити нашу ідентичність.

Вимогою сьогодення є утвердження нової української освіти на засадах інтеграції до європейської, із широким застосуванням інноваційних технологій, та збудованої на кращих національних традиціях, із врахуванням здобутків вітчизняної педагогічної науки.

У цьому контексті важливим є дослідження життя й діяльності представників української інтелігенції, яка стояла біля основ формування української національної освіти. Це обумовлюється не лише потребою пам'ятання, а й об'єктивною потребою часу, що диктує важливість неупередженої оцінки діяльності й творчого доробку освітян, досвід яких та педагогічні настанови заслуговують на більш широке використання у сучасній освітній практиці.

Без сумніву, біографічний фактор в історіографії стає одним із пріоритетних векторів досліджень, що сприяє, в даному випадку, як персоніфікації розвитку історичної та педагогічної думки, так і реконструкції

¹ Сірополко С. Школотзнавство: Конспект лекцій, читаних в Укр. пед. ін-ті ім. М. Драгоманова у Празі в 1925/6 шк. р. Прага: Сіяч, 1926. С. 53.

досліджуваної постаті на тлі епохи й окресленню її особистого внеску у становлення національної освіти та розвиток науково-педагогічних знань в Україні. Серед когорти визначних представників української національної еліти першої половини – середини ХХ ст. належне місце займає Степан Онисимович Сірополко (1872-1959) – видатний педагог, науковець, бібліотекознавець, громадський діяч, який залишив нам свою творчу спадщину, що нараховує загалом понад 500 публікацій українською, чеською, німецькою та французькою мовою.

Пріоритетним напрямом його досліджень була історія освіти в Україні, що узагальнювала всі етапи її розвитку від найдавніших часів до періоду Київської Русі й до середини ХХ ст., демонструючи її національний контекст та узагальнюючи для майбутніх поколінь кращий педагогічний досвід, напрацьований в Україні за понад тисячу років.

Проте, маючи національну спрямованість, багата творча спадщина Степана Сірополка впродовж всього періоду радянської історії знаходилась під офіційною забороною, втім, як і саме ім'я відомого педагога-науковця та громадсько-культурного діяча. І лише за часів незалежної України постать Степана Сірополка знайшла справжніх зацікавлених дослідників та поціновувачів.

Багатогранність діяльності Степана Сірополка в Україні та в еміграції, широка творча спадщина, насамперед, його унікальна праця «Історія освіти в Україні», значущість його педагогічних ідей для використання в теорії і практиці сучасної освіти, а також відсутність комплексного саме історичного, а не педагогічного дослідження з даної проблематики, зумовили вибір теми магістерської роботи: «Степан Сірополко: культурно-освітня та наукова діяльність».

Підтвердженням вагомості постаті Степана Сірополка для України є включення його 150-річного ювілею від дня народження у зміст Постанови Верховної Ради України № 6406 «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у

2022-2023 роках» для відзначення на державному рівні, що підсилює актуальність теми дослідження.

Об'єктом дослідження є постать Степана Онисимовича Сірополка на тлі суспільно-політичних процесів в Україні наприкінці XIX – у першій половині XX ст.

Предметом дослідження є культурно-освітня та наукова діяльність Степана Сірополка, його творча спадщина з аналізом змісту педагогічних ідей.

Хронологічні рамки дослідження обумовлені персоналістичним характером дослідження та охоплюють період життєдіяльності Степана Сірополка (1872-1959) з акцентуванням уваги на роках його активної освітньої, наукової та просвітницької діяльності в Україні та в еміграції.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні напрямів культурно-освітньої діяльності та науково-педагогічної діяльності Степана Сірополка, а також теоретичних положень його творчої спадщини щодо розбудови національної системи освіти і виховання в Україні.

Мета дослідження визначила такі **завдання**:

- здійснити ретроспективний аналіз умов і чинників становлення світогляду, визначивши основні віхи життєдіяльності Степана Сірополка;
- розкрити організаторсько-педагогічну діяльність у період національно-демократичної революції (1917-1921 рр.);
- проаналізувати наукову та просвітницьку діяльність у період еміграції;
- охарактеризувати основні педагогічні ідеї та настанови у творчій спадщині Степана Сірополка та окреслити їх значення щодо впровадження у сучасній освіті України.

Історіографія. Дослідження вітчизняними науковцями творчої спадщини та основних віх життєвого шляху Степана Сірополка, як, зрештою, й багатьох інших «невідомих» або свідомо забутих радянськими історіографами імен українських педагогів, котрі діяли в інтересах

становлення та розвитку української національної освіти, стало можливим тільки після проголошення незалежності України.

Аналізуючи проблематику даного дослідження, історіографію можна поділити на кілька груп. Зважаючи на те, що в радянський період діяльність та сама постать Степана Сірополка не знайшла висвітлення у доробках вітчизняних науковців, то до першої групи можна віднести праці дослідників незалежної України. До другої групи, враховуючи той факт, що Сірополко з 1923 по 1959 роки перебував в еміграції, можна віднести праці, які були надруковані за кордоном, прижиттєві або ж які побачили світ після його смерті.

Біографістика як окрема галузь історичного знання й спеціальна наукова дисципліна та її осмислення науковцями започаткована лише наприкінці 1980-х - на початку 1990-х років у зв'язку із кризою комуністичної ідеології та розпадом СРСР. Це сприяло створенню сприятливих умов для вільного розвитку соціальних та гуманітарних наук у незалежних країнах посткомуністичного простору. Саме в цей час історична наука звільняється від партійної ідеології, бо виникла гостра потреба у реабілітації всіх форм суспільного життя, що були майже повністю одержавлені, у зверненні до витоків національної культури та переосмисленні ролі особи в історії. Цим пояснюється стрімке зростання кількості біографічних розвідок, що зумовлюється бажанням дізнатись про невідомі або свідомо замовчувані імена та відтворити саму історію в портретах її творців.

Однією з перших праць, яка з'явилась в Україні про С. Сірополка стала праця Т. Ківшар, вміщена у журналі: *Київська старовина* за 1992 рік. Згодом, науковиця розширила своє дослідження, що знайшло відображення у низці її наступних праць і навіть у створенні та редагуванні бібліографічного покажчика, присвяченого Степану Онисимовичу Сірополкові (1872-1959)[104, 105, 106, 107,108; 137].

Цікава думка зафіксована у науковому доробку Т. Ківшар, в якому дослідниця висвітлює творчий спадок С. Сірополка: «Без сумніву значній

активізації сірополкознавчих досліджень сприятиме підготовка та видання повного зібрання творів С. Сірополка, забезпеченого сучасним науковим коментарем, до якого крім біографії мають бути включеними як друковані видання, так і рукописні твори. На сьогодні із майже 1100 відомих праць дослідника лише кілька з них отримали друге життя. Проблема перевидання праць С.Сірополка особливо актуальна з огляду на те, що рукопис однієї із головних його праць: *Історія освіти на Україні*, при перевиданні зазнав недоречного редагування назви, а також унікального авторського тексту, що порушило недоторканість письмового стилю, лексику й орфографію С. Сірополка. Крім цього, вміщений портрет у його вибраних працях: *Історія Освіти в Україні* (К., 2001), не є портретом справжнього автора цих текстів Степана Степановича [помилка: Онисимовича – І. К.] Сірополка, а є зображенням його молодшого сина Степана Степановича Сірополка, який тиражується сучасними дослідниками, що призводить до іконографічної фальсифікації образу визначного вченого й громадсько-політичного діяча» [108, с. 12-13]. Ця думка, звучить як своєрідний заклик до дослідників ретельно ставитись до предмету свого дослідження.

Постаті С. Сірополка присвячена стаття історика Чернівецького національного університету імені ЮріяФедьковича П. Брицького [79], де розкривається внесок педагога у розвиток історико-педагогічної науки, та культури України загалом. Окремі аспекти діяльності Сірополка знайшли відображення у дослідженнях Г.Артемчук [68], З. Гіптерс [89], Ю.Вільчинського [84], О. Завальнюка [93, 95, 96] Р. Кіри [109, 110], А.Марушкевич [115], В. Прокопчука [121, 122], Т. Самоплавської [126, 127], Ю. Телячого [141] та ін.

У контексті аналізу становлення та розвитку української освіти є важливим чималий науковий доробок Л. Березівської [75, 76, 77] та І. Зайченка [99, 100] відомих дослідників у галузі історії української педагогіки.

Певним проривом в українській історіографії, на нашу думку, стала стаття Н. Губенка [90], який охарактеризував розміщений у ЦДАВО

України Особовий фонд С. О. Сірополка. Дослідник показав шлях формування цього архіву, зазначивши: «у 1998 р. було завершено роботу по впорядкуванню документів цього фонду, який надходив до архіву частинами. Перші 10 справ архів одержав у 1945 р.; фонду було присвоєно №4433»[90]. Тут розмістилися переважно статті з питань культурно-освітньої роботи українських емігрантів, що охоплюють період з 1921 по 1938 рр. Вони допомагають краще зрозуміти суспільно-політичні і культурні умови діяльності української еміграції у Празі, де мешкав і С. Сірополко. Друга частина документів надійшла до ЦДАВО України у 1996 р. як подарунок від доньки вченого – Олександри Сірополко; а третя, остання, - наступного року. Опис № 2 цього фонду містить документи всієї родини Сірополків, які охоплюють період з 1892 по 1996 рр. Зокрема, тут поміж статей та монографій знаходяться тексти доповідей, конспекти робіт різних авторів, епістолярна спадщина, фотографії. Підтримали дану проблематику дослідники М. Казьмирчук та Т. Боряк[103, 78], які подали інформацію про документи, щодо постаті та діяльності С. Сірополка, що зберігаються у фондах ЦДАВО України та Державному центральному архіві в Празі.

Цікавою для дослідження епохи міжвоєнного часу у Празі, де знаходилась значна частина української еміграції, і функціонувала низка культурних, наукових, громадських установ, різного роду мистецьких інституцій, до яких був дотичний і С. Сірополко, є навіть на сьогодні неперевершена праця Симона Наріжного: *Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами*[116] побачила світ завдяки Музею визвольної боротьби України у Празі й була створена на унікальних матеріалах цього музею, що були вивезені у 1945-1946 років до СРСР. Присвятила свій значний науковий доробок Степанові Сірополку, як «подвижнику українського шкільництва», науковець Карлового університету (Прага) Т. Беднаржова[72-74].

Важливими для розкриття окресленої нами тематики дослідження є праці узагальнюючого характеру з історії української культури та монографії і статті,

де відображені окремі аспекти історичного розвитку українського суспільства, зокрема, суспільно-політичні та культурні процеси в Україні наприкінці XIX – у першій чверті XX ст. Зокрема, О. Заремби [101], З. Зайцевої [98], І. Лебідя [114], О. Рубльова та О. Реєнта [124], на тлі яких відбувалась активна наукова та культурно-просвітницька діяльність С. Сірополка.

Діяльність у певній сфері або ж сама постать С. Сірополка стали об'єктом уваги науковців у роки його ювілеїв, яким були присвячені міжнародні та всеукраїнські науково-практичні конференції, круглі столи тощо, наслідком яких ставали друковані матеріали. Серед перших у цьому напрямку були наукові читання до 125-річчя від дня народження С. Сірополка, які були проведені 21 липня 1997 року: *Степан Сірополко – видатний український вчений, громадський діяч*, й під час яких була передана до Національної парламентської бібліотеки України Особиста книжкова колекція С. Сірополка, привезена із Праги.

До 130-річчя від дня народження С. Сірополка був проведений Круглий стіл: *Степан Сірополко і розвиток українського шкільництва*, організований Інститутом педагогіки НАПН України 17 червня 2002 року. У тому ж році, 25 вересня, у Київському національному університеті культури та мистецтв відбулась науково-практична конференція присвячена різнобічній діяльності С. Сірополка, де акцентувалась увага на його бібліотекознавчій та книгознавчій діяльності.

Проте найбільш вагомою складовою дослідження постаті С. Сірополка, на нашу думку, стало проведення у Національній бібліотеці України імені В. Вернадського Круглого столу: *Творча спадщина Степана Сірополка: сучасний вимір і проекція у майбутнє* (до 140-річчя від дня народження, 29 травня 2012 р.), участь в організації якого взяв Інститут педагогіки НАПН України. Зокрема, обговорювались питання педагогічної та громадської діяльності С. Сірополка, а також його роль у становленні української освіти та його творча спадщина. У 2022 р. був проведений круглий стіл до 150-річчя від

дня народження С. Сірополка, проте матеріали цього круглого столу ще не видані.

У дослідженні використовувались дані про С. Сірополка, які вміщені у виданнях енциклопедичного характеру, різноманітних довідниках, що були видані за кордоном або побачили світ у період незалежної України.

Проте комплексного та всебічного аналізу культурно-освітньої та наукової діяльності С. Сірополка, з позицій розгляду їх на тлі історичної епохи, для розуміння його внеску в розвиток української педагогічної думки досі не здійснено.

Джерельна база дослідження. Основою дослідження стали різноманітні опубліковані документи і матеріали, матеріали особистісного походження, творча й епістолярна спадщина С. Сірополка тощо, які умовно можна поділити на такі групи:

1). Джерела для вивчення організаційно-педагогічної діяльності Степана Сірополка за часів визвольних змагань 1917-1921 рр. Сюди належать матеріали державних органів влади, а також офіційних установ, опубліковані у збірниках документів й матеріалів. Зокрема, цінними для дослідження є матеріали, вміщені у збірниках *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали*[66], *Національні відносини в Україні у ХХ ст.*[16], де представлені певні постанови та вказівки щодо розвитку національної школи, у розбудові якої брав участь С. Сірополко. Дані про створення або ж функціонування певних навчальних закладів й закладів позашкілля, що знаходились у полі зору Сірополка, вміщені у відповідних збірниках документів і матеріалів, таких як *Історія української школи і педагогіки*[10, 11], *Історія української культури*[9].

2) Творча спадщина С. Сірополка, насамперед, його наукові, науково-популярні та публіцистичні роботи педагогічного та просвітницького характеру [27-62, 64]. Чимала кількість їх була надрукована ще при житті автора, переважна більшість з яких – в еміграції. Деякі з них були перевидані уже за часів незалежної України.

Серед них, найцікавішим виданням С. Сірополка, на нашу думку, є уже вище згадувана фундаментальна праця: *Історія освіти на Україні* (Львів, 1937)[32], яка впродовж тривалого часу була першим і єдиним цілісним узагальненим дослідженням історії розвитку української освіти, а згодом перевидавалась ще кілька разів [33-34].

Варто зазначити, що твори С. Сірополка стали доступними для наукової та освітянської спільноти сьогодні вже за часів Незалежної України, коли був піднятий з небуття цілий пласт напрацювань видатних вітчизняних педагогів, просвітителів XIX – XX ст.

Таким чином, творча спадщина С. Сірополка історико-педагогічного характеру, праці сучасних дослідників з окресленої проблематики, а також законодавчі та нормативні документи щодо розвитку освіти в Україні, матеріали з питань національного виховання у школі, були використані при написанні магістерської роботи для розкриття теми й для аналізу впровадження педагогічних ідей Сірополка у сучасній освіті України.

Методологічну основу магістерської роботи склали принципи історизму, науковості й об'єктивності, та загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Так, у процесі роботи нами використовувалися такі методи дослідження: проблемно-хронологічний, який дав можливість виокремити основні етапи життєдіяльності С. Сірополка; пошуково-бібліографічний метод вивчення документів, матеріалів, бібліотечних каталогів, описів та бібліографічних видань; класифікації та систематизації наукової літератури з метою виявлення джерельної бази й пошуку об'єктивних даних, що стосуються життя й окремих видів діяльності С. Сірополка; контент-аналізу опублікованих документів і матеріалів; історико-порівняльного аналізу фактів і явищ; їх синтезу для дослідження впливів на становлення поглядів та різнобічну діяльність С. Сірополка; теоретичного узагальнення історичних явищ і фактів для формулювання висновків, обґрунтування творчого використання науково-педагогічної спадщини С. Сірополка у сучасній школі. У зв'язку із персоналістичним характером дослідження використано

хронологічний та біографічний методи. Останній допоміг висвітлити основні етапи життєвого та творчого шляху вченого з виявленням нових фактів та їх аналізу щодо діяльності С. Сірополка, віднайти нові дані про зв'язки означеної особи з визначними особистостями, які мали безпосередній вплив на перебіг тих чи інших подій його життєдіяльності.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній уперше в українській історичній освіті комплексно досліджено постать С. Сірополка

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані вчителями при розробці спецкурсу «Видатні особи української культури». А певні ідеї та засади культурно-просвітницької роботи Степана Сірополка стануть в нагоді для вчителів шкіл та працівників закладів позашкільної освіти. Зокрема, ідея поглибленого вивчення історії рідного краю знаходить практичне застосування для школярів у діяльності гуртків туристично-краєзнавчого напрямку, у навчанні в Малій академії наук учнівської молоді України (секція «Історичне краєзнавство»), у різноманітних науково-практичних конференціях «Моя Батьківщина – Україна», «Досліджуємо рідний край» тощо.

Апробація результатів роботи. Основні теоретичні положення та висновки було апробовано 19 травня 2023 року на науково-практичному симпозіумі «Магістерка – 2023», що відбувався на факультеті історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, приурочений до Міжнародного дня науки.

Мета і завдання обумовили **структуру** магістерської роботи, яка сформована зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ І.

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА СТАНОВЛЕННЯ СВІТОГЛЯДУ

Україна наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. переживала важкі часи. У цей період посилилась залежність українських земель від великих закордонних капіталістичних об'єднань та фінансової олігархії. Більша частина українських земель входила до складу Російської імперії, і значно менша — до Австро-Угорської, проте вся територія України була охоплена цілою низкою соціально-політичних суперечностей. Україна стала колонією російського царату, а також західних монополістів, які привласнювали 75 % від її загального національного доходу.

У цих умовах у духовній сфері спостерігається гостра боротьба щодо шляхів розвитку української культури та її характеру. На тлі цих подій, які відбувались у період Національно-визвольних змагань в Україні 1917-1921 рр., виробився певний вектор української культури: «Революційні події стали, насправді, переломними, знаковими в історії української державності. З одного боку, в цей час зроблено значні кроки до становлення державних форм організації культурної сфери, української вищої освіти, розвитку народного шкільництва, піднесення національно-культурного життя. З іншого, події політичного життя заклали міцний фундамент для формування основних засад національної безпеки незалежної Української держави»[71, с.149].

Чимала робота по становленню української культурної політики, зокрема в галузі освіти лягла на плечі свідомої української інтелігенції. У цьому ряду був і Степан Онисимович Сірополко (1872–1959), який народився 14(26) серпня 1872 року у селі Обичів Прилуцького повіту Полтавської губернії, нині - Чернігівської обл., а знайшов свій останній спочинок далеко від рідної землі, як і чимало з представників української інтелігенції, які не погоджуючись із насаджуваною в Україні советською політикою у всіх сферах, спрямовували свої погляди та пов'язували своє подальше життя й

діяльність із західними країнами: найшов свій останній спочинок 25 лютого 1959 року на Ольшанському кладовищі у Празі.

Варто зазначити, що найбільш повна біографічна довідка Степана Сірополка подана у ґрунтовній монографії Т. Бернаджової «Степан Сірополко – подвижник українського шкільництва» (Львів, 1998) [73]. Згодом вміщує дану інформацію у своїх статтях, а також у передмові до перевидання монографії С. Сірополка «Освіта в Україні» (К, 2001) [34, с. 7-20].

В подальшому на Т. Бернаджову посилається низка авторів, зокрема Т. Ківшар, О. Завальнюк та ін., котрі у своїх статтях досліджують особливості життєдіяльності С. Сірополка. Серед останніх – офіційна інформація на сайті НБ імені В. Вернадського, подана у контексті проведення у 2022 р. Круглого столу з нагоди 150-річчя від дня народження С. Сірополка, підготовлена науковою співробітницею Т. Антонюк[<http://www.nbu.gov.ua/node/5943>]

Щодо родини С. Сірополка знаходимо таку інформацію: «Він народився у сім'ї професійного поштового працівника, який за обов'язком роботи і службових переміщень постійно змінював місця проживання. Його сім'я мешкала в Прилуках, Хоролі, Борисполі, Лубнах, Обичеві, Ромнах, Пирятині, Золотоноші та інших містах, містечках і селах Наддніпрянської України. Мати були кузиною дружини Симона Петлюри. Батьки були освіченими людьми, але далекими від науки, освіти та майбутніх уподобань сина Степана» [93, с. 351]. Тут варто зазначити, що мати Степана, як свідчить дослідниця Т. Бернаджова, була кузиною Симона Петлюри [72, с.7].

Серед різних думок щодо становлення українськості С. Сірополка у молодому віці нам імпонує думка одного з сучасних дослідників П. Сікорського: «Можливо тому, що в цій багатодітній родині свято шанували своїх предків, коріння яких сягали українського козацтва XVII-XVIII ст., незважаючи на політику русифікації, на те, що С. Сірополко навчався і працював в Москві, у сім'ї існував культ української мови, всі розмовляли рідною мовою. На наш погляд, саме українська мова сформувала його внутрішнє національне єство, привела С. Сірополка до Уряду УНР, на бік

українського національно-культурного відродження та національно-визвольних змагань» [131, с.15].

На нашу думку, значний вплив на становлення світогляду Степана мало навчання у прилуцькій класичній чоловічій гімназії Полтавської губернії, яку він закінчив у 1893 році.

Незважаючи на т.зв. російський статус закладу, тут викладачі та гімназисти здебільшого розмовляли українською мовою. Тогочасним директором гімназії був послідовник демократичних ідей київської «Громади» 1860-1880-х років Т. Вороний. Серед відомих діячів українського національно-культурного відродження другої половини ХІХ ст., він відрізнявся організаційним хистом: «був одним із засновників у Києві нелегальних недільних шкіл для дорослих та дітей, а згодом працював професором Ніжинського ліцею. Опіку над гімназією здійснював відомий український патріот і меценат Григорій Галаган. Вони ж створили тут відповідну атмосферу українофільства. У 1888 р. офіційна влада звільнила Т. Вороного з посади директора закладу без права обіймати будь-яку державну посаду» [105, с.15].

У цьому навчальному закладі навчали і виховували гімназистів, як згодом з'ясувалося, «політично неблагонадійні» з точки зору влади вчителі математики Іван Богословський, Іван Кононенко, учитель класичних мов Олександр Лебедєв та ін. Не останню роль у формуванні світогляду Степана відіграла бібліотека гімназії та книги, які він із брав на певний час у викладачів для користування. Так, за спогадами сучасників: «Середню освіту здобув у прилуцькій гімназії, де вчителював тоді відомий книголюб О. Лебедєв, що прищипив молодому Сірополкові на все його життя любов до книжки. Вже від п'ятої класи він був управителем нелегальної бібліотеки, що була власністю гуртка гімназистів» [12].

Отже, у прилуцький період ми бачимо підтвердження формування громадянської позиції С. Сірополка, який попри здобуття класичної середньої освіти, визначив свої життєві пріоритети, усвідомивши свої певні

уподобання. Так, любов до книг він проніс через усе своє життя. Це захоплення привело його на роботу у бібліотеках та зробила його відомим бібліотекознавцем.

Але ж батьки хотіли обов'язково зробити із свого сина правника (суддю або ж адвоката): тоді це була модна професія, яка забезпечувала стабільну зарплатню. Це обумовило його навчання у 1893-1897 рр. На юридичному факультеті імператорського Московського університету. За словами дослідниці Н. Ківшар: «Він не виявив особливого потягу до професії, яку здобував, й був по суті посереднім студентом, проте дякував долі, що мав змогу слухати лекції тодішньої викладацької і наукової еліти, найавторитетніших професорів права О. Чупрова, В. Хвостова, П. Соколовського, земляка Д. Самоквасова, який одночасно був відомим археологом, та ін.» [105, с.16].

Використовуючи можливість, Степан користувався бібліотекою університету та книгозбірнями Москви для власного розвитку, входив у студентське українське земляцтво, щонамагалось підтримувати зв'язки з українською громадою міста. Йому така діяльність товариства була до вподоби, і за багато років співпраці С. Сірополко став його сподвижником.

Зусиллями громад було засновано гурток «Просвіта», колективи художньої самодіяльності та клуб «Громада», поширювали українську художню, історичну та політичну літературу, вивчали українську історію та культуру, відроджували та захищали українську мову, обговорювали питання щодо майбутнього розвитку України. В українській громаді діяли конспіративні осередки, які переслідувалися владою, пропагували національно-визвольні ідеї серед українців та займалися патріотичною діяльністю [70, с.57-58].

Після закінчення навчання впродовж кількох років С. Сірополко працював присяжним повіреним (адвокатом) у судах Москви та Тули і, зрештою, перейшов на постійну роботу спочатку в шкільний відділ Тульського, а згодом Московського губернських земств. До речі, у Тулі

Степан Онисимович створив на одному із заводів хор, у репертуарі якого були українські пісні. За це у 1906 року його було заарештовано і ув'язнено на три місяці, а виступи хору були заборонені.

Щоб втілити педагогічні ідеї на практиці, він читав лекції з бібліотекознавства в приватному Інституті педагогіки ім. Фребеля та на курсах підвищення кваліфікації працівників позашкільної освіти (він також викладав у Московському народному університеті ім. Л.А. Шанявського).

Таким чином, він уже в ті роки спробував себе як організатор освітянської справи. Паралельно він встигав редагувати педагогічні журнали «Педагогический листок» та «Народное образование», а також працював у товаристві грамотності в Москві. Крім цього, він був дописувачем в українському часописі «Свобода», що виходив в Ужгороді за редакцією Августина Волошина, а також в українському журналі «Світло», одним із засновників якого була Софія Русова, і який видавався у Києві впродовж 1910-1914 років.

С. Сірополко співпрацював із московським журналом «Украинская жизнь», який поставив перед собою завдання: «Висвітлювати російському громадянству зростання національної свідомості українського народу, добиватися визнання за ним того місця серед світового співтовариства, яке справедливо мусить йому належати. Редакторами журналу були О. Саліковський та С. Петлюра, який пізніше редагував цей часопис одноосібно» [72, с.7]

Як стверджує дослідниця А. Артемчук: «Саме у цей московсько-тульський період життя з 1897 по 1916 рр. Степан Онисимович остаточно сформував свої історичні, освітні, бібліологічні і політичні погляди й позиції. Тут він почав писати та збирати історико-педагогічні та методичні праці з питань освіти, складав навчальні програми, займався розвитком дошкільної та шкільної освіти, організовував педагогічні виставки, відкрив у Тулі музей педагогіки та земський книжковий склад, забезпечував літературою шкільні

бібліотеки, публічні бібліотеки та бібліотеки-читальні вільного відвідування (безоплатних)» [68, с. 6-9].

Цей період був важливий для Сірополка й в особистому житті: у 1897 р. він одружився з донькою священика Ніною Честнейшою, з якою разом вони виховвали трьох синів і доньку [131, с. 9].

До його перших опублікованих праць належить книга «Короткий огляд тридцятирічної діяльності Тульського губернського земства» [64], яка визначила його подальші наукові інтереси до досліджень історії освіти в Україні. З 1908 р. С.Сірополко жив у Москві і, працюючи у редакціях журналів «Народний учитель», «Для народного учителя», «Украинская жизнь», вперше звернув увагу на важливість не лише освіти, а й позашкільної освіти, та видрукував працю, де проаналізував її основні засади: загальнодоступності, планомірності й належного фінансування земствами; а також у 1910 році опублікував працю «Народні бібліотеки: організація та техніка бібліотечної справи, яка була передрукована у 2008 році у Кам'янці-Подільському [49]

Співпрацюючи з С. Петлюрою, С. Сірополко високо оцінював його роботу по редагуванню часопису «Украинская жизнь», зокрема, він наголошував у статті «З життя української колонії у Москві», написаній у пам'ять про Симона Петлюру, на тому, що журнал набув велику популярність в українського громадянства, друкуючи матеріали про його [українського народу – І.К.] інтереси та потреби. Схвальну оцінку отримали й доповіді та письмові роботи С. Петлюри: «Треба сказати, що промови та реферати С. Петлюри були, по суті, курсом українознавства, та що не один десяток зі старих і молодих малоросів у Москві придбав національну свідомість завдяки виступам Симона Васильовича» [40, с. 37]

Цікаво, у цьому контексті навести слова відомого історика М. Грушевського, який у своїх споминах згадував, як 1916 р. у Москві познайомився з Сірополком, даючи йому таку характеристику: «Багато чув як про визначного знавця шкільної справи і свідомого українця, котрий одначе

все якось не дає себе втягнути в українське життя». Він пояснював це так: «Родина Сірополка була сильно занедбана з українського погляду, що аж дивно. І він, і його дружина були з Полтавщини – діти, ціла купа хлопців, їздили туди до бабки... І все-таки дома не тільки української мови, навіть української стихії нітрохи не було чути, і хлопці... не мали ніякого інтересу до українського життя» [4, с. 112-113].

У такій оцінці М. Грушевським щодо української діяльності Степана Онисимовича знаходимо певне протиріччя з характеристикою інших його сучасників. Зокрема, Д. Миронович у праці, яка була написана на честь 70-річчя від дня народження уже проф. С. Сірополка, зазначає: «Як студент, він брав жваву участь в українській громаді. Скінчивши університет, працював на становищах керманіча народної освіти в Московщині, а також читав лекції у відомому народному університеті ім. Шанявського в Москві. Перебуваючи в Москві, С. Сірополко брав участь в усіх українських організаціях, що там існували. Був головою Української Секції Слов'янської культури, членом Комітету для влаштування пам'яті Шевченка в Москві в 1911 р., членом редакційної Комісії для видання збірника На спомин 50 р. смерті Т. Шевченка, членом місцевого гуртка Т-ва Українських Поступовців (ТУП), співробітничав у журналі, який виходив у Москві із назвою «Украинская Жизнь» за редакцією Симона Петлюри» [12].

Як стверджує дослідник О. Завальнюк: «Сірополко займався створенням недільних шкіл, гуртків з вивчення української мови та ліквідації неграмотності з-поміж українців, поширенням української літератури» [93, с. 351].

Можна припустити, що отримуючи від сучасників відгуки про С. Сірополка як про свідомого українця, М. Грушевський вважав роботу Степана Онисимовича у плані підтримки українського національно-культурного відродження недостатньою. Проте беззаперечним є факт, що за тривалий час постійного проживання та роботи в Росії, С. Сірополко не зрусифікувався, а

надбав необхідних навичок для подальшої національно-визвольної боротьби та загартування себе як українського патріота.

Зрозумілим стає той факт, що у період важливих подій в історії України, коли у березні 1917 року була утворена Центральна Рада, він повернувся в Україну і переїхав до Києва. Тут він одразу виявив готовність брати участь у бурхливому процесі українського державотворення, впроваджуючи реформи в галузі національної освіти і культури. Він продовжив працювати у тій галузі, в якій був фахівцем, водночас розуміючи важливість проведення якісних змін задля становлення і розвитку української освіти.

У 1917 році С. Сірополко займався питаннями народної шкільної освіти у Києві, та як стверджує Т. Бернаджова: «Працював в міській управі та водночас був експертом Генерального секретаріату освіти, а з липня 1919 року – радником Міністерства народної освіти Української Народної Республіки, зосередивши свою науково-педагогічну діяльність на проблемах організації шкільної, дошкільної та позашкільної освіти. Брав участь у розробці програмових документів Народи земських і міських діячів в справі організації народної освіти в Україні (15-20 грудня 1917 р.), згодом проекту створення єдиної національної школи в Україні, втілював у життя політику українізації освіти, науки і культури (бібліотечної справи)» [73, с.7]. Після того, як Директорія УНР перебралася у 1919 році до Кам'янця-Подільського, С. Сірополко викладавтам в Українському державному університеті, водночас обіймаючи посаду директора бібліотеки навчального закладу. Вкладаючи в цю роботу всі свої знання та любов до книжок, він досить швидко зробив бібліотеку однією з найкращих книгозбірень в Україні.

У зв'язку з другою більшовицькою збройною агресією, Сірополко, за словами дослідниці Т. Ківшар: «У січні 1919 р. залишив м. Київ та переїхав до м. Станіславова, де впродовж лютого-травня працював на посаді референта з народної освіти при Державному секретаріаті освіти і віросповідань ЗУНР» [106, с.98].

Отримавши певний досвід за часів Центральної Ради щодо питань державного будівництва в сфері освіти, володіючи інформацією про стан шкільництва на місцях, він міг поєднувати теоретичний матеріал з педагогіки та психології, яким досконало володів, з практикою. Сірополко, розуміючи потреби часу, підготував статтю з питань реформування системи освіти під назвою «Завдання нової школи», яка побачила світ на шпальтах Станіславського часопису [30, 31]

Після поразки революції С. Сірополко разом із урядом Української Народної Республіки змушений був емігрувати. На жаль, почались скитання Директорії за межами України: «З листопада 1920 року численні урядові, військові, культурно-освітні чинники опинилися у сусідніх державах: Польщі та Чехословаччині. Так, опинившись у м. Тарнові (Польща) обіймав посади радника Міністерства народної освіти УНР, товариша (заступника) Міністра народної освіти УНР, керуючого Міністерством освіти УНР, із липня 1923 р. – керуючого Міністерством внутрішніх справ, шляхів, пошти і телеграфу УНР. Сприяв організації в таборах для інтернованих українських вояків мережі освітніх закладів, в яких навчання проводилося рідною мовою» [131, с.10].

В еміграції на посаді товариша (заступника) міністра народної освіти він залишався при уряді Української Народної Республіки до кінця 1924 року, активно працюючи над питанням рідномовної освіти серед українців в еміграції, особливо в українських військових інтернованих частинах. З його ініціативи та за його безпосередньої участі у 1923 р. було створено українську гімназію в Ченстохові (Польща), а згодом Український народний крайовий університет, налагоджено книгодрукування, забезпечення українською літературою таборів у Вадовицях, Каліші, Стрілкові, Щеп'юрні та ін. Брав участь в організації Шевченківського свята в Тарнові, очолював громадський комітет з відзначення п'ятої річниці проголошення незалежності Української держави, надихав своїх колег переконанням, що держава Україна рано чи пізно буде відновлена і сини емігрантів повернуться на Батьківщину [101, с.15].

На початку 1925 року Сірополко переїхав до Праги, де почав працювати в освітніх установах і здійснював наукову діяльність. У березні того ж року його було обрано професором кафедри позашкільної освіти російського [пізніше зустрічаємо назву «Народного» - І.К.] педагогічного інституту ім. Я. А. Коменського у Празі (Чехо-Словаччина). З 1 листопада того ж року він посів посаду професора Українського високого педагогічного інституту ім. М. Драгоманова у Празі, де викладав курси зі школознавства, позашкільної освіти та бібліотекознавства (до 1933 р., коли навчальний заклад було ліквідовано). Викладав також в Українській господарській академії у Подєбрадах» [132].

Час перебування в Празі був дуже плідним для вченого, педагога і бібліотекаря та утвердив його власний життєвий статус як непохитного прихильника незалежної і соборної України. До кінця життя він залишався активним діячем української діаспори: був головою Спілки українських журналістів і письменників в еміграції, почесним членом Наукового товариства імені Тараса Шевченка, яке діяло у Львові, дійсним членом Українського історико-філологічного товариства, активним членом Комітету допомоги голодним в Україні, членом і генеральним секретарем Музею визвольної боротьби України в Празі. Водночас він постійно публікував політичні коментарі, статті з питань освіти та бібліотечної справи в Україні в еміграції, критикував організаційні системи освіти в радянській Україні у таких закордонних україномовних газетах, журналах і календарях, як «Шлях виховання і навчання», «Учитель», «Бібліотечний працівник», «Книжка», «Книголюб», «Українська школа», «Тризуб», «Життя і знання», «Наша хата», «Наша культура», «Трибуна України» тощо [129, с.755].

Найбільшим виразником світогляду, освітніх та історичних поглядів С. Сірополка стала його монографія «Історія освіти на Україні» (1937) [32]. Як написав Ю. Вільчинський у передмові: «Книга стала першою узагальнюючою працею з цієї проблеми й належить до кращих надбань української наукової думки. Знаючи особисто М. Грушевського і сповідуючи розроблену ним

періодизацію історії України, автор розглядав початковий розвиток освіти в Україні з часів княжої доби IX-XIII ст., зазначив високі її стандарти і досягнення в Київській Русі та Галицько-Волинському князівстві і як наслідок – розвинене літописання. Як відомо, радянська історіографія визнавала початки України лише з XIV ст. Чимало уваги учений приділив дослідженню процесу виникнення, розкриттю ролі і значення діяльності братських шкіл для утвердження української освіти у XVI-XVIII ст.» [33, с.8-9].

Це видання, на думку Т. Самоплавської, є «підривною з критикою політики насильницької русифікації української освіти, що здійснювалася російською диктатурою в Наддніпрянській Україні в XIX - на початку XX століть. Автор послідовно обґрунтовує саму ідею про те, що українська освіта не є периферійною частиною російської освіти, а є цілком самостійною, висвітлюючи відмінності та історичні обставини, які гальмували її розвиток. Загальна характеристика освіти в дослідженні С. Сірополка є оригінальною і має велике значення в процесі переосмислення як змісту, так і методів сучасної освіти» [126, с.45-49].

На жаль, після приєднання західноукраїнських земель до СРСР у 1939 році радянська влада знищила основне «дітище» С. Сірополка «Історія освіти на Україні». Саме через те в останні роки життя Сірополко працював над завершенням другого рукописного видання цієї фундаментальної праці. Автор переробив і поглибив зміст, доповнив рукопис розділами з історії освіти в Галичині, Буковині та Закарпатті, створив єдину загальну концепцію історії освіти в Україні від дохристиянського періоду до 1920-х років.

Таким чином, національно-патріотичні, освітні та історичні погляди С. Сірополка, сформовані в роки його становлення, укріпилися під час Української революції 1917-1921 років. Вони знайшли своє продовження й під час періоду перебування Сірополка в еміграції.

С. Сірополко проводив широку громадську діяльність: він ніколи не був байдужим до долі українського народу, розуміючи, що з однієї неволі Україна потрапила в лещата іншої – більшовицької. Так уберезні 1929 року С.

Сірополко був обраний почесним членом товариства «Просвіта» у Львові, а також він активно працював як голова Комітету допомоги голодуючим в Україні.

Під час діяльності у тасько-московський період, він набрався професійного досвіду та розуміння потреби якісних змін, насамперед в освітній галузі. Відбулась трансформація у сприйнятті ним відношення царського уряду до освітніх потреб українського народу, що призвела до його відданого служіння українським національним інтересам, боротьби за національно-культурну й, насамперед освітню складову розвитку України. Його ідеї, проекти, концепції, теорії та практики у цій сфері співзвучні з потребами та практикою суверенної держави Україна.

Навіть знаходячись далеко за межами батьківщини, С. Сірополко не полишав ідеї української державності, вважаючи пріоритетним у своїй роботі утвердження у суспільстві рідної мови та національних традицій як у культурі загалом, так і в освіті України, зокрема. Він намагався не зраджувати своїм інтересам впродовж всього життя.

РОЗДІЛ II.

ОРГАНІЗАТОРСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917-1921 РР.)

Процес національно-культурного будівництва у період визвольних змагань розгортався поряд із подіями військового та національно-політичного характеру, що супроводжувалось пробудженням державницької свідомості, насамперед, свідомої української інтелігенції. Виникла можливість самовизначення українського народу та відродження самостійної і незалежної держави Україна.

4 (17) березня 1917 р., скориставшись моментом послаблення імперської влади, у Києві прийшла до влади Українська Центральна Рада, що була утворена з ініціативи Товариства Українських Поступовців (ТУП) представниками українських партій і громадських організацій.

За період з 1917 по 1921 рр. Україна пережила кілька змін влади, кожна з яких обов'язково вносила щось нове, іноді кардинально руйнуючи старе або нашаровуючи на колишнє в системі й організації освіти. Та варто відзначити, що кожна з них стояла на принципі українськості освіти, на чому наголошував відомий дослідник української культури Мирослав Семчишин: «Український національний дух живим джерелом протікав якщо не в широких, позбавлених ворогом освіти, масах, то напевно в його провідній верстві, в різного прошарку інтелігенції» [128, с.409-410].

Деякі представники свідомої української інтелігенції, зокрема: «педагог Софія Русова в той час працювала у Раді Товариства, звернувшись до громадян із закликом організуватись для підтримки уряду, проведення українізації школи та преси» [65, с.44].

Влітку 1917 року, коли стало відомо про перебіг революції в Україні, С. Сірополко, який жив у Москві, повернувся на батьківщину і оселився в Києві, центрі українського національного життя (за свідченням Степана Онисимовича, це було на початку жовтня) [52, с.10], (хоча деякі з дослідників

безпідставно відносять цю подію до літа), де він поринув у колоритну атмосферу української реконструкції. Приїхав на запрошення Київської міської думи (джерело спогадів не повідомляє, хто саме вів переговори із ним). Був обраний до міської думи (був директором департаменту народної освіти). За словами Л. Білецького: «Внаслідок сприятливої роботи Степана Сірополка та нашої участі [йдеться про Всеукраїнську учительську спілку. – Авт.] в місті Києві було перетворено чи вповні, чи частково багато початкових і вищих початкових шкіл і була цілком українізована учительська семінарія... Це значно підбадьорювало вчительство, було доказом, що...можна було добиватися позитивних наслідків»[127, с. 289].

Сірополко отримав цікаву пропозицію про підвищення посади, про що залишив таку інформацію:«В перший же день свого приїзду до Києва я одержав від І. Стешенка, тодішнього Генерального секретаря освіти, запрошення прийти до нього в Секретаріат для переговорів в одній важливій справі... І. Стешенко тут же, в присутності П. Холодного, почав намовляти мене стати другим товаришем Генерального секретаря освіти... З деяких міркувань я відмовився від пропозиції І. Стешенка, а погодився вступити до складу співробітників Генерального Секретаріату Освіти. Так розпочалася одночасова моя праця в київському міському самоврядуванні в ролі члена управи, як керівника відділом народної освіти м. Києва, і в Генеральному Секретаріаті Освіти в ролі експерта народної освіти, а потім – члена ради міністра освіти»[52, с.10].

У цьому зв'язку спостерігаються деякі розбіжності в оцінці дослідниками вагомості посад, які займав С. Сірополко. У праці Т. Самоплавської зазначено, що Сірополко обіймав посаду радника у справах освіти при Генеральному секретарстві освіти, у той же час О. Даниленко зазначає у своїх працях про те, що його статус був значно вищим, і що він обіймав посаду радника з питань освіти Генерального секретаріату, тобто виконавчого органу Центральної Ради. [92, с.558]

На його посаді експерта з народної освіти наголошує дослідниця Т. Ківшар, приводячи як доказ інформацію з праці Сірополка про П. Холодного [105, с.15]. Зрозуміло, що, дослідники, розглядаючи співзвучні назви посад, які обіймав Сірополко, намагаються знайти чіткість у вирішенні цього питання. Так чи інакше, вагомість постаті С. Сірополка як освітнього діяча є очевидною, про що свідчить його спогад щодо запрошення до співпраці від тодішнього Генерального секретаря освіти І. Стешенка.

В результаті проведеного в Києві 10-12 серпня 1917 р. Другого Всеукраїнського учительського з'їзду, розпочалася громадська дискусія про шляхи розвитку національної освіти, і С. Сірополко не залишився осторонь цього важливого питання, а навпаки, опублікував своє бачення з цього приводу на сторінках популярного тоді педагогічного часопису «Вільна українська школа». На сторінках «Школи» він опублікував своє бачення з цього питання [75, с.93]. Пізніше він підкреслив, що політика українізації російськомовних шкіл в Україні, за яку виступає ГСО, наштовхнулася на рішучий опір російськомовної громади та керівництва Київського шкільного округу [34, с.469].

Педагог С. Сірополко, «як і чимало інших відомих учасників національно-освітнього руху в Україні, став членом Українського Товариства шкільної освіти, яке поставило собі за мету ширити серед українського народу освіту через нижчі, середні і вищі школи з викладовою українською мовою» [94, с.74].

У зв'язку з цим 15-20 грудня у столиці відбулася нарада земських і міських керівників, на якій обговорювали такі важливі питання, як організація місцевого управління народною освітою, форми та умови участі центральної влади в управлінні народною освітою, запровадження принципу національної школи (мова освіти, організація навчання національною мовою, права національних меншин), об'єднання шкіл різних рівнів, обговорювали питання об'єднання шкіл різних рівнів та автономії шкіл різних рівнів. Сірополко був призначений головою Організаційного директорату Генерального

Секретаріату Освіти. З цим завданням Сірополко впорався успішно. Засідання було організовано на високому організаційному рівні (був присутній 141 представник окружних, муніципальних і вчительських організацій). Сам голова Сірополко був дуже активний і виступав з різними ідеями, пов'язаними з демократизацією управління школою. У повідомленні оргбюро наради зазначалося: «принципи, на яких повинна бути поставлена нова школа, відповідна ідеалам демократії, а також і форма організації шкільного управління, найбільш докладно можуть установитися колективною думкою тих громадських організацій, котрі завідують шкільною справою» [127, с. 289]. Виступаючи на зібранні, Сірополко акцентував увагу на вирішальній ролі учительства щодо дотримання демократичних засад в управлінні шкільними закладами.

Відомо про три доповіді, які виголосив на нараді Степан Онисимович: «Взаємовідносини між губернським, повітовим і волосним земством у справі народної освіти», а також присвячені народній освіті при земствах і городських управах, й підготовці учителів та земських і міських діячів в галузі народної освіти. За його безпосередньої участі були підготовлені «Підсумкові документи наради, які схвалили учасники. Йдеться про план управління освітою в Україні, а також ухвали щодо організації керування національною школою, основних засад національної школи, курсів з українознавства, з цікавими назвами «Інструктори», «Комісари» тощо [15, с. 9]. Ці документи стали основою для побудови нової моделі управління освітньою галуззю Української Народної Республіки, і С. Сірополко не переоцінював своєї ролі в організації цього всеукраїнського заходу.

Проте, варто зазначити, що в «Історії освіти на Україні» С. Сірополка, яка побачила світ за життя автора, чомусь ця така важлива за своїми постановами нарада ним не була означена. Натомість вона вже згадується у другому виданні праці «Історія освіти в Україні», яка вважається синтетичною і яка була надрукована на початку ХХІ ст. [34, с.153].

Міністерство народної освіти Української Народної Республіки продовжило роботу з розвитку національних шкіл і після IV Загальних зборів ЦК України. Степан Онисимович був твердо переконаний у необхідності створення унікальної національної школи, що відповідатиме потребам українського народу, і не відступав від цих питань. На жаль, зайняття Києва більшовицькими військами Муравйова на деякий час перервало діяльність української влади в галузі освіти. Однак сам С. Сірополко, як і багато його колег у галузі народної освіти, не покинув місто, над яким нависла загроза червоного терору. Ба більше, у кабінеті С. Сірополка в мерії відбулася зустріч керівників із комісаром В. Затонським, який представляв військово-політичне керівництво СРСР, для вирішення долі деяких політиків УНР [73, с.14].

Після відновлення у Києві у березні 1918 р. суверенітету народної республіки, як стверджує І. Зайченко: «19 квітня Степана Онисимовича запросили до складу міністерської комісії з реформування школи, успадкованої від старого режиму. Він з вдячністю прийняв запрошення. Але завершити розпочату роботу з вироблення проекту реформи комісія не встигла через гетьманський переворот» [100,с.53].

Новий уряд не висував жодних вимог до поміркованого С. Сірополка. Тож С. Сірополко продовжував активно працювати у сфері освіти, ставши членом Ради міністрів освіти та Головної шкільної ради, а 15-17 травня він узяв участь у нараді представників земства, міста та Міністерства освіти, на якій обговорювали організацію курсів для вчителів початкових шкіл, проект запровадження загальної початкової освіти на Україні, єдині середні школи та інші питання. середньої школи та інші питання [73, с.105].

Сірополко також виступив з цікавою доповіддю про освітні та культурні питання в Україні, наголосивши на важливості підготовки та видання підручників українською мовою; як член Головної шкільної ради увійшов до складу Комітету народної освіти разом з П. Холодним, С. Постернаком та Т. Лубенцем. Пізніше його також обрали членом Комітету з реформи шкільного управління, який очолював В.П. Науменко [73, с. 106-107]. На одному із

засідань цієї комісії С. Сірополко висловив різке невдоволення наміром відновити ліквідовані в грудні 1917 р. навчальні округи. Степан Онисимович виступив проти запропонованої головою комісії адміністративної структури і висловив свою незгоду у відкритому листі на ім'я міністра державної освіти і мистецтв України М. Василенка. Він заявив, що вийшов зі складу комісії, оскільки вважає плани В. Науменка згубними для вітчизняної освіти. Він також вийшов зі складу Ради міністрів освіти. Його друг П. Холодний виступив проти цього, вважаючи ці заходи передчасними [52,с.12].

Степан Сірополко відійшов від участі в різних громадських просвітницьких структурах і зосередився переважно на бібліотеках та освіті. Проте 3-5 листопада 1918 року він взяв участь у Другому Всеукраїнському з'їзді «Просвіт», де порушив питання про розбудову просвітницької структури в Україні [101, с.16].

Активну освітянську діяльність С. Сірополко продовжив з приходом до влади Директорії УНР. Так, у січні 1919 р. він взяв участь у роботі Другого з'їзду Всеукраїнської учительської спілки, де ним була проголошена доповідь: «Культурна діяльність учительських спілок». Наступ більшовиків змусив його, як і багатьох інших видатних українців, наприкінці місяця покинути столицю і переїхати до м. Станіславова, де впродовж лютого-травня він працював на посаді радника з народної освіти в Державному секретаріаті у справах освіти та віросповідань Західно-Української Народної Республіки.

У березні Секретаріат ухвалив рішення про проведення громадської дискусії про перспективи розвитку народної освіти. Зі своїми міркуваннями на сторінках газети «Республіка» виступили відомі діячі М. Лозинська, С. Русова та ін. Одним з дописувачів цього періодичного видання став С. Сірополко. «У першій половині травня він надрукував на шпальтах цієї газети статтю, в якій читачі познайомилися з його баченням завдань дошкільного виховання і української початкової школи, викладеним у шести травневих числах газети. Згодом ці матеріали побачили світ в окремій брошурі, яку, під час перебування Степана Онисимовича на Поділлі, губернське земство

надрукувало для поширення серед державних і громадських діячів, і, звичайно серед педагогічної спільноти» [141, с. 283].

У своїй праці автор підкреслює, що тогочасні початкові школи були відірвані від вимог часу щодо підготовки дітей до «самостійного та трудового, розумного та морального, особистого та громадського» життя. Сірополко критикує старі школи за невідповідність реальному життю, виключно вербальну освіту, слабку гуманітарну складову, недостатній зв'язок між знаннями та практикою, брак естетичного досвіду для дітей. На думку Сірополка, нові школи, які надають освіту рідною мовою, повинні використовувати більше книжок (для цього мають бути створені шкільні бібліотеки), допомагати дітям розвивати навички розумного самостійного читання» та вдосконалювати їхнє мовлення.

Сірополко надає великого значення формуванню нових шкіл. «Ми повинні розвивати в наших дітях не тільки любов до своєї країни, а й духовне усвідомлення її цінностей... Вони стануть відповідальними за свою роботу перед товаришами та громадянами, але їхнє становище має бути максимально незалежним, щоб вони могли чесно виконувати свої обов'язки перед школою і перед своїми учнями» [30, с. 156-157].

Вчителі повинні мати можливість «вести більш живе життя», отримувати гідну винагороду за свою працю, більше присвячувати себе роботі школи, не відволікаючись на додатковий заробіток. Таким був основний зміст праці, який не вислизнув від уваги тих, хто шукав нову модель школи, особливо коли українська армія відвоювала частину УНР (ідеї С. Сірополка про створення національних шкіл сьогодні широко представлені, особливо в педагогічній та методичній літературі) [30, с. 157].

За словами П. Брицького, «прибувши в червні до Кам'янця-Подільського – державного і політичного центру країни – Степан Онисимович через якийсь час став радником Міністерства народної освіти, а також увійшов до складу Ради міністра освіти А. Крушельницького» [79, с.24]. Підтверджуючи думку попереднього дослідника, Ю. Телячий зазначає: «На

жаль, відсутні конкретні підтвердження детального місцезнаходження та зайнятості Степана Онисимовича впродовж 1919 року»[141, с. 283].

Проте знаходимо підтвердження подальшої роботи С. Сірополка: «У липні його залучили до роботи комісії із завершення вироблення «Проекту єдиної школи на Україні», який був схвалений у середині вересня 1919 р. (Встановити особистий внесок С. Сірополка у вироблення цього документа, на жаль, неможливо). Він також взяв участь в обговоренні проекту закону про шкільне управління, вдосконаленні проектів навчальних планів для школи різних ступенів» [92, с.131].

Цікаво, що після поразки Української революції (1917-1921) у ході встановлення більшовицької влади на початковому (перехідному) етапі (1919–1920) реформування освітньої галузі Наркомос УСРР, офіційно відкинувши досягнення національної реформи, але врахувавши реальний стан української освіти, узяв за основу Положення про єдину трудову школу РСФРР і розробив так звану «радянську» модель шкільної освіти, за якою планувалося створити єдину трудову обов'язкову 10-річну загальноосвітню двоступеневу школу (I – 6-річний курс, II – 4-річний курс)[76, с. 73].

Що було позитивним, - це те, що вона проголошувалась безоплатною, проте різні типи навчальних закладів ліквідовувалися. Це був крок до подальшої повної уніфікації у сфері шкільної освіти, яка була притаманна радянській системі освіти, і запроваджувалась на всій території «великого» Радянського союзу.

Далі діяльність С. Сірополка була пов'язана з Кам'янець-Подільським народним українським університетом, відкриття якого відбулось 1 листопада 1919 року. Заклад мав загальнопросвітницький характер. Напевно, Сірополкові легше було освоювати цю справу, маючи досвід роботи в народному університеті ім. Л.А.Шанявського у Москві.Тоді ж, з метою зацікавлення молодих людей, які мають лише початкові знання, у навчанні в навчальному закладі, що не дає формальної освіти, а лише розширює їхній науковий світогляд у галузі природничих і гуманітарних наук,у місцевій газеті

«Трудова громада» було представлено статтю С. Сірополка «Народний університет і його значіння».

Сірополко як досвічений уже педагог, висловлює досить зрілі думки, до яких могла б дослухатися українська молодь, яка хоче відчуває потребу пробудити свій духовний інтереса отримати розуміння певних наукових поглядів на явища природи, на побудову навколишнього світу і організацію суспільства.

Ось як аналізує цю роботу Сірополка дослідник О. Завальнюк: «Попри таку спрощеність, народний університет, на думку Степана Онисимовича, все ж мав неабияке значення, адже «культурно оздоровлює все життя робітника, який став слухачем університету, та виводить його з-під влади темряви», адже лектори закладу використовують у своїй навчальній праці такі методи, які пробуджують духовні інтереси слухачів і націлені задовольнити їх інтереси організацією роботи кожного слухача, особливо тих, хто прагнутиме до якомога більших знань, власного вдосконалення. На це спрямовувалось, зокрема, виконання наукових рефератів, вивчення конкретної літератури до кожної теми тощо. Пропагуючи новий навчальний заклад і намагаючись зацікавити ним якомога більшу кількість молодих людей, автор назвав його «скарбницею всесвітнього знання». Він був упевнений, що в місті-резиденції Директорії і уряду УНР знайдеться чимало бажаючих отримати науково-популярні знання в розрізі задекларованих на перший семестр навчальних дисциплін – економіки, історії, літератури, географії, агрономії, ботаніки, зоології та ін. Очевидно, до слова С.О.Сірополка прислухалися, адже станом на 7 листопада 1919 р. до університету записалося 99 осіб й контингент слухачів і надалі зростав» [95, с.20-21].

Степан Онисимович втратив роботу в адміністративній системі після того, як у середині листопада Генеральний секретаріат і уряд УНР, а також майже всі міністри залишили Кам'янець-Подільський. Уповноважений Народної Ради Міністрів І. Огієнко, який одночасно був ректором Кам'янець-Подільського національного українського університету, був найвищою

посадовою особою зі значними повноваженнями в регіоні; С. Сірополко отримав посаду бібліотекаря університету і 25 грудня приступив до виконання своїх обов'язків. Він наполегливо та цілеспрямовано працював над систематизацією та поповненням бібліотечного фонду до 11 травня 1920 р., роблячи свій внесок у справу національної вищої освіти. Цей аспект діяльності Стефана Онисимовича добре вивчений вітчизняними дослідниками[93, с.74].

Проте незрозумілим є той факт, що дослідниця Т. Беднаржова говорить про читання лекцій Сірополкомз педагогіки і бібліотекознавства водночас із працею на посаді бібліотекаря Кам'янець-Подільського українського університету[72, с. 7]

З огляду на те, що О. Малюта, О. Даниленко, П. Брицький та інші автори використовують цю інформацію без критичного аналізу, варто нагадати, що, згідно з чинними на той час нормативними актами, до викладання допускалися ті, хто пройшов відповідний конкурс на заміщення вакантних посад на певних кафедрах, доцентських та лекторських. Немає даних про те, що Степан Онисимович брав участь у такому відборі. Натомість відомо, що педагогічні лекції були відкриті лише у 1920-1921 рр. та їх офіційно доручили читати С. Русовій з вересня 1920 р. (неофіційно - у червні). Проте, як вона сама згадує, до читання лекцій вона приступила у жовтні 1920 року[26].

Щодо лекцій з бібліотекознавства, які ніби-то читав С. Сірополко, то можна припустити, що вони були не академічними, а відкритими для студентів-філологів, які належали до бібліографічного товариства (чи гуртка, залежно від джерела), очолюваного приват-доцентом кафедри української літератури М. Плевако. Треба врахувати, що Установчі збори товариства відбулися 28 грудня 1919 р., тобто через три дні після приходу Сірополка на посаду бібліотекаря, і що його ім'я не згадується в жодному з опублікованих інформаційних матеріалів про діяльність цієї громадської організації, яка займалася формуванням академічної бібліографії українських творів художньої літератури, фольклору, історії, літературознавства та критики. Можливо, це були факультативні виклади, але про них офіційно у джерелах не

зазначено. Можна припустити, що маючи юридичну освіту, Сірополко просто не бачив можливості власного професійного застосування у читанні лекцій, які були визначені згідно програм двох факультетів.

Щодо інших навчальних закладів, де міг викладати С. Сірополко, таких як учительські семінарії, педагогічні курси, університетські гімназії для дорослих. Сірополко, таких як учительські семінарії, педагогічні курси, університетські гімназії для дорослих, Український національний університет, то дослідники діяльності цих освітніх осередків однозначно вказують, що це ім'я в їхньому навчальному процесі не згадується.

Цікаво, що перебуваючи у Кам'янці-Подільському, С. Сірополко став членом педагогічного товариства «Зірка», особливою заслугою якого стало підготовка й видання журналу для дітей «Ранок». На жаль, вийшло лише перше число. Він високо оцінював його значення, називаючи «світлим променем на тлі похмурої доби, яка припала тоді на долю Поділля»[95, с. 21].

15 травня 1920 року С. Сірополко вступив на службу до Міністерства народної освіти, після чого разом із міністерством та іншими відомствами залишив Кам'янець-Подільський і переїхав до Вінниці [137, с.15].

Як зазначають у своїй праці Н. Салига та Н. Сабат: «26 травня було сформовано новий склад уряду, посаду міністра освіти в якому посів П. Холодний. Саме за його наполяганням другою особою в міністерстві (товаришем міністра освіти) став Степан Онисимович. Як свідчать опубліковані джерела, вже 7 червня у Вінниці він взяв участь у роботі Ради Народних Міністрів. Через кілька днів, 10 червня С. Сірополко разом з урядом опинився на залізничній станції Жмеринка, де впродовж неповного тижня відбулося кілька його засідань. З 16 по 25 червня урядовці засідали вже на станції Проскурів. На кількох урядових зібраннях побував товариш міністра освіти, який заміняв свого шефа П. Холодного. 17 червня уряд призначив Степана Онисимовича радником Міністерства народної освіти четвертого, найвищого, класу з 1 травня 1920 р. (так було зручніше нараховувати

зарплату). Тоді ж було прийнято ухвалу про переміщення кількох міністерств, зокрема й освіти, до Кам'янця-Подільського» [125, с. 5-6].

В оставинах, зумовлених потребою перебазування всіх урядових структур Директорії, Степану Онисимовичу довелося займатися транспортними та господарськими питаннями, пов'язаними з переїздом відділу освіти. Уже 26 червня пан Холодний приймав відвідувачів у своєму новому кабінеті в приміщенні місцевого товариства «Просвіта». Однак не лише уряд, а й дев'ять міністерств, які переїхали сюди, не затрималися в тихому і мирному Кам'янці надовго. Вже 8 липня вони перестали бути національно-політичним центром УНР і змушені були залишити місто, в якому майже рік знаходив притулок С. Сірополко, і де він демонстрував свої неабиякі здібності організаційного характеру задля національного відродження українського народу, зокрема в галузі освіти.

Варто зазначити, що покладені на нього обов'язки урядовця високого рангу Степан Онисимович виконував ретельно. У Тарнові, де тимчасово працювала Рада Народних Міністрів та українські міністерства, він періодично відвідував урядові засідання: у липні – дев'ять разів, у серпні – майже двадцять, у вересні – чотири рази. У наступному місці діяльності уряду, який знайшов свій «прихисток» ум. Станіславові, С. Сірополко з 25 вересня по 28 жовтня брав участь у засіданнях Ради Народних Міністрів сім разів.

Ситуацію, що склалась навколо обрання на посаду Товариша міністра освіти у Раді Народних Міністрів С. Сірополка та його подальших дій так аналізує історик О. Завальнюк: «Із-за нез'ясованих для нас причин 22 вересня в порядку денному засідання РНМ у Тарнові, на якому головував заступник голови уряду І. Огієнко, з'явилося ініційоване П. Холодним питання про призначення С. Сірополка на посаду Товариша міністра освіти. Зібрання не було готовим розглядати цей пункт, тому перенесли на наступний раз. Перебравшись до кінця того ж дня до Станіслава, урядовці провели ще одне засідання, на якому Степана Онисимовича вже не було. Це питання знову винесли на розгляд уряду, який з 16 жовтня де-факто очолював не В.

Прокович (йому члени уряду винесли подяку за працю на користь УНР), а А. Лівницький, аж 20 жовтня (міністри одностайно проголосували «неузаконену» кандидатуру і призначили її на посаду з 1 вересня 1920 р.).

Цікаво, що «усунутий» 22 вересня товариш міністра освіти з'явився на засідання РНМ ще 19 жовтня, і брав участь у голосуванні з усіх шести питань порядку денного. За весь час роботи в уряді йому довелося доповідати на засіданні РНМ двічі – один раз це стосувалося ревізії педагогічної місії у Відні, яку очолював А. Крушельницький, і діяльності українських видавництв, що отримали фінансову допомогу від Міністерства народної освіти, іншого разу – надання українській письменниці Ользі Кобилянській, яка проживала в Бухаресті, матеріальної допомоги в розмірі 100 тис. польських марок [96, с. 89].

На думку дослідниці Л. Березівської: «Внесок С. Сірополка у розвиток історії педагогічної думки є ще не до кінця оціненим. Проте, у своїй монографії вона показує його конкретну організаторську та керівну діяльність С.Сірополка в системі керівних органів освіти, його участь у різних комісіях, радах: член Генеральної шкільної ради при ГСО, а потім при Міністерстві освіти у 1917 році; голова організаційного бюро спеціальної наради в справі організації народної освіти в Україні у грудні 1917 року; радник Міністерства народної освіти у 1919 році» [75, с. 93].

Він брав постійну участь у різних дискусіях, на яких звучала думка щодо стану освіти та потреби її реформування, полемізував щодо розвитку освіти в Україні на шпальтах часопису «Вільна школа», висловлюючи власну думку з приводу недосконалості навчальних планів і програм для всіх типів шкіл та нагальної потреби їх удосконалення.

Таким чином, протягом 1917-1920 років Степан Онисимович Сірополко в міру своїх можливостей сприяв справі розбудови української національної школи від початкової до вищої на організаційному рівні, підкріплюючи цю роботу створенням теоретичних засад української педагогічної думки. Він своїм прикладом, проявляючи неабиякі організаторські здібності, спонукав до

належної роботи Міністерства народної освіти Української Народної Республіки з травня по жовтень 1920 року, брав активну участь у розробці рішень Уряду України з актуальних питань життя Української Народної Республіки. Розроблені ним принципи дошкільної та початкової шкільної освіти посідають цінне місце в історії вітчизняної педагогіки і широко висвітлені в різних наукових працях та підручниках. На знак великої поваги до досягнень як педагога, як організатора зусиль по розбудові українського національного шкільництва, його ім'я з'являється в сучасних енциклопедіях і педагогічних виданнях і нині широко використовується науковцями, вчителями та студентами.

РОЗДІЛ ІІІ.

НАУКОВА ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ В ЕМІГРАЦІЇ

Як уже зазначалось, у травні 1920 року С. Сірополко, можливо й без великого бажання, адже мав роботу бібліотекаря в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, активно розвиваючи улюблену справу, змушений був залишити м. Кам'янець-Подільський. Спочатку це була Польща, а незабаром – Чехословаччина, земля якої прийняла його назавжди після його смерті у 1959 році [122, с.399].

Подальшу еміграцію після Кам'янця-Подільського так охарактеризував історик П. Брицький: «Після вимушеної еміграції уряду УНР внаслідок захоплення України військами радянської Росії, С. Сірополко разом з урядом виїхав до Польщі. Там він обіймав посаду міністра освіти УНР (місце перебування м. Тарнов). Був зайнятий культосвітньою роботою серед дітей цивільних українських емігрантів та військовиків, інтернованих в таборах. Було організовано й відкрито дві українські гімназії у Тарнові й Ченстохові, в яких навчання велося за програмою і статутом єдиної школи України» [79, с. 19].

Перебравшись до Чехословаччини, С. Сірополко, знаний у науково-педагогічних колах, одразу влився у колектив Українського високого педагогічного інституту імені М. Драгоманова, утвореного у Празі в 1923 році. У 1925 році Сірополко був обійняв посаду професора, і впродовж семи років сумлінно виконував свої обов'язки.

Як запевняє С. Наріжний, «послугами професора С. Сірополка – одного з фундаторів української освіти доби УНР користувалися й інші навчальні заклади. Зокрема, вчительська громада Калішського табору, організувавши педагогічні курси, запросила його вчитати цикл лекцій з позашкільної освіти [116, с.233]. Його роботи з питань історії, теорії і методики освіти згодом були розміщені в Праці очолюваного ним Українського педагогічного товариства, яке було засноване 31 грудня 1930 року у Празі.

У травні 1923 року при Українському вільному університеті у Празі «за ініціативи професорів його філософічного факультету Д. Антоновича, В. Біднова, Д. Дорошенка та ін. було засновано Українське історико-філологічне товариство. А з 1925 року Степан Онисимович стає його активним членом та входить до ревізійної комісії Товариства (він працюватиме там аж до 1938 року). Участь у засіданнях передбачала читання наукових доповідей з українознавчих тем, обмін думками з приводу прочитаного, проведення широкої дискусії та, по можливості, видання праць його членів тощо» [122, с. 396]. Так, Сірополком було прочитано доповіді «М. Рубакин та його праці з українознавства», «Історія та бібліографічний опис першої дисертації М. Костомарова» та ін.

У ряди членів цього товариства входила значна кількість представників української еміграції у Празі, «які працювали в галузях історичної та філологічної наук. З кожним засіданням кількість членів товариства, які обираються таємним голосуванням, зростала. Згодом воно об'єднало, крім професорів Українського вільного університету, вчених з інших наукових установ та установ Чехословаччини та навіть за її межами. Серед понад 50 членів товариства були викладачі Української господарської академії у Подєбрадах, Українського вищого педагогічного інституту ім. Драгоманова, професор Братиславського університету ім. Коменського Євгеній Перфецький, українські вчені з Польщі, Німеччини, Франції та інших країн – Б. Крупницький, М. Левицький, В. Липинський, М. Антонович, І. Свенцицький, О. Шульгін та ін.» [83, с. 56].

Брав участь у засіданнях Товариства і С. Сірополко. Як стверджують дослідники П. Атаманчук та В. Атаманчук: «С. Сірополко була притаманна продумана форма подачі досліджуваного матеріалу та імплікативність викладення думок (... якщо, то ...). Посилаючись на джерела, він вводить читача в курс різних поглядів учених на те чи інше спірне поняття, аналізує варіанти оцінок, зважаючи на всі можливі заперечення або сумніви, подає власну оцінку різних поглядів і висновків. Цей момент свідчить про енергію

наукового критицизму, критерій наукової достовірності й доказовості – традицію безсторонності й коректності «старої» української науки, її незалежності від швидкоплинності явищ» [69].

У 1925 році у Празі, де зійшлося на той час чимало свідомих українців, які полишили Україну, не погоджуючись із більшовицькою ідеологією, яка все більше брала в полон українські землі після поразки національно-визвольних змагань, було створено Товариство «Музей визвольної боротьби України». до складу якого увійшов і Степан Онисимович Сірополко.

Завданнями Товариства було означено: а) організувати та підтримувати музеї та архіви, які збирають пам'ятки української визвольної боротьби: книги, журнали, часописи, фільми, фотографії, військові однострої та зброю, пам'ятні речі, пов'язані з конкретними подіями чи особами, будь-які матеріали чи предмети, які загалом пов'язані з подіями визвольної боротьби або мають історичну чи наукову цінність самі по собі; б) влаштовувати виставки зібраних пам'яток; в) організувати та підтримувати студії в музеї для наукових досліджень та доступу до музейних колекцій; г) влаштовувати наукові та популярні відчити; д) видавати різного роду каталоги, часописи, книги та репродукції [101, с. 127].

Для реалізації завдань щодо збору матеріалів для «Музею визвольної боротьби України» з подальшим їх зберіганням були створені відповідні інструкції, зокрема: «Правила прийняття та переховування «Музеєм визвольної боротьби України» документів та інших матеріалів», які були оприлюднені у другому випуску часопису МВБУ [2, с.2], Також був розроблений програмний документ під назвою: «Наш обов'язок перед історією рідної землі» [17, с.2].

Цікаво, що вже з початку серпня 1925 року на адресу МВБУ почали надходити матеріали, адже Товариство могло існувати лише за рахунок добровільних пожертв. С. Сірополко став одним із перших жертводавців, який передав більше 400 примірників цікавих документів: урядові декларації, універсали, ноти, відозви [2, с. 2-4].

У 1925 р. Ліквідаційна комісія Культурно-просвітницького гуртка у Йозефому музеї передала до МВБУ величезну кількість предметів: 4 серпня, 7 вересня та 6 листопада загалом було передано 12459 предметів та копій документів. С. Сірополко одним з перших не лише передавав, а й отримувавпожертви, які в подальшому піддавались обробці. [136, с. 119] Вважається, що він брав активну участь і в організації та передачі коштів на утримання МВБУ. Варто зазначити, що до Товариства, окрім Степана Онисимовича, залучились також інші члені його родини – Степан Степанович та Ніна Сірополки. Він же рекомендував до вступу в Товариство О. Косач-Шимановську.

У 1926 році тривала підготовка Комітету для влаштування виставки української книжки у Празі, запланованої на час роботи Міжнародного з'їзду бібліотекарів і приятелів книги, тодідо МВБУ були передані документи діловодства велика кількість книг і періодичних видань із колекції.

Згодом до МВБУ були передані архівні матеріали від Українського академічного комітету в Празі, українських вищих навчальних закладів у Чехословаччині, українських таборів для військовополонених, Союзу визволення України, Західноукраїнського міграційного комітету, Української каплиці в Кошицькій республіці, Спілки українських письменників і журналістів у Відні, Центрально-української студентської міграційної спілки та Української академічної громади [101, с.130].

Поповнення МВБУпроводилось також за рахунок передачі особистих архівів, епістолярної спадщини, рукописів тощо.Зокрема, машинопис другого тому Нарисів з історії революції на Кубані надавП. Сулятицький,збірку поезій «На крилах серця»О. Шкабой, а родина Яременків цікавий рукопис під назвою «Матеріали до визвольного руху України». Також до МВБУ передали«власні архіви С. Смаль-Стоцький, О. Колесса, А. Яковлів, Ісаак Мазепа. Надзвичайна роль у їх упорядкуванні та описуванні належала С. Сірополкові. Достеменно відомо, що Степан Онисимович відповідав за збір матеріалів у Галичині»[136, с. 119]

Степан Сірополко особисто продовжував надавати віднайдені матеріали до МВБУ. У 1935 році ним була передана колекція відбитків статей та окремих своїх праць, екслібрисів [21, с.12-14], 1936 року – календарі, часописи, відбитки [22, с.10-14]. Завдяки таким пожертвам надходженням МВБУ отримав можливість сформувати колекцію з більше ніж 200 календарів за період з 1894 по 1943 рр., серед яких було три примірники виданих у Кам'янці-Подільському.

Важливою подією в житті Степана Онисимовича стало обрання 9 червня 1927 року до складу Управи Товариства МВБУ, де він став її секретарем [5, с.8-9]. На цій посаді Сірополко перебував щонайменше до початку Другої світової війни.

До сьомої річниці з нагоди відкриття Товариства МВБУ побачила світ брошура під назвою: «Музей визвольної боротьби України», де була окреслена «діяльність та структура МВБУ: 1) дипломатичний; 2) військовий; 3) еміграційний; 4) все інше» [101, с.131]. Секретар товариства С. Сірополко брав участь у підготовці цієї брошури.

На самому початку 1934 року розпочався збір коштів для будівництва Українського дому в Празі. Заклик про збір коштів був опублікований у часописі «Вісті МВБУ». У часописі зазначалося, що до МВБУ перейшла низка архівів і бібліотек від українських установ, які припинили або згорнули свою діяльність; МВБУ забезпечило збереження пам'яток інтелектуальної діяльності їхніх творців; на МВБУ також покладено відповідальність за будівництво Українського дому в Празі. Водночас зазначалося, що МАБУ має досить тісну будівлю установи. Того ж року С.О. Сірополко пожертвував 25 чеських крон на будівництво Українського дому [14, с.2-6]. Наступного року Степан Онисимович передав 25 крон [23, с.1-6], у 1936 році – 35 крон [24, с.4-7], у 1938 році – 100 крон «замість вінців і квітів на могилу акад. С. Смаль-Стоцького» [116, с.5]. Пізніше надійшли: «1940-го – 20 крон, 1941-го – 100 крон, 1943-го – 20 крон, 1944-го – 20 крон» [136, с. 120].

С.Сірополко дав високу оцінку зібраним фондам для товариства. Серед найцінніших документальних матеріалів, переданих МВБУ в перше десятиліття, були документи кількох місій Української Народної Республіки, документи Союзу визволення України, українських таборів для військовополонених у Німеччині, Австрії та Чехословаччині, Української республіканської капели О. Кошиця тощо. До нього входили документи політичних, громадських та військових організацій. У відділі рукописів зберігалися листи та рукописи видатних українців Б. Лепкого, О. Барвінського та ін. У відділі образотворчих творів – велика колекція цінних пам'яток, серед яких картини, скульптури, гравюри. Журнальний відділ зберігав 1145 назв українських журналів та 230 назв іноземних журналів, що містили інформацію про Україну. Бібліотечний відділ налічував 40 бібліотек, які зберегли незалежність. Військовий відділ мав важливу колекцію одностроїв, зброї, фотографій військових операцій, військових статуй, наказів, звітів та інструкцій [101, с.133-134].

У цей період у бібліотеці МВБУ було створено новий відділ – авторську книгозбірню, головним завданням якого було зібрати твори всіх сучасних українських та українознавчих авторів, незалежно від змісту, обсягу, формату та місця видання. Бібліотека реєструвала друковані твори авторів і навіть укладала бібліографію друкованих праць. «На кінець 1937 року авторська книгозбірня мала 1271 назву творів, дванадцять з яких належало С. Сірополку» [101, с.136].

У 1938 році Степан Онисимович опублікував статтю у двадцятому випуску «Музею визвольної боротьби України», присвячену «діяльності акад. д-ра Степана Смаль-Стоцького в Товаристві Музей визвольної боротьби України МВБУ в Празі, яка стала своєрідним некрологом у вигляді біографії та досягнень колишнього голови МВБУ» [59, с.2-5]. Адже саме в цьому році Товариство зазнало величезної втрати: помер довголітній і всіма шанований його очільник Степан Смаль-Стоцький.

Наступного року,²⁹ червня, Музей Визвольної Боротьби України відкрив своє приміщення на вулиці Голімірова, 6 у Празі. На церемонії відкриття Степан Сірополко як заступник голови Товариства МВБУ, виступив з доповіддю про історію Товариства МВБУ за чотирнадцять років з моменту її заснування. Він наголосив, що «українське громадянство не залишить на півдорозі розпочато за його допомогою великого діла, але й надалі опікуватиметься долею Музею, щоб зберегти цей величний пам'ятник героїчної боротьби українського народу за свою незалежність на вічну пам'ять і науку прийдешнім поколінням» [136, с. 121].

Прозвучав заклик збирати документи з висвітленням історії карпато-українського національного відродження та державного будівництва: «Обов'язок кожного українця, що працював на Карпатській Україні, є подбати про те, щоб історія карпато-українського національного відродження й державности були висвітлені з належною докладністю й правдивістю, а тим самим, щоб вороги українського визволення були позбавлені не тільки можливості, а й самого бажання перекручувати описи подій нашого минулого на шкоду для українців» [136, с. 120].

12 квітня 1940 року С. Сірополко написав доповідь, що отримала назву «Доповідь про бібліотеку-випозичальню при Музеї ВБУ в Празі», згідно з якою на загальних зборах Товариства 18 лютого 1939 року було схвалено пропозицію про те, щоб Рада Товариства розглянула питання про заснування абонементу бібліотеки при ВБУ. Стефан Сірополко писав, що на Загальних зборах Товариства МВБУ 21 червня 1934 року на пропозицію А. Яковліва було одностайно прийнято рішення про заснування Бібліотеки ім. І. Горбачевського в МВБУ, але відкриття відклали через брак приміщення; після виділення приміщення в МВБУ бібліотека була створена. Доступ до бібліотеки був обмежений приміщенням музею. Водночас фонд бібліотеки становив великий інтерес не лише для дослідників та науковців, а й для широкого кола читачів. Саме через те С. Сірополко висловив побажання, огрунтувавши його як нагальну потребу щодо створення бібліотеки-

випозичальні та запропонував свій план. Пропозиція про створення при МВБУ бібліотеки, з якої можна було брати книжки додому була підтримана.

Дослідниця О. Заремба так висвітлює цей план: «по-перше, звернутися до громадян України із закликом жертвувати грошима і книжками для створення при Музеї бібліотеки-випозичальні ім. академіка, професора, доктора Івана Горбачевського; по-друге, пожертвувати для комплектування тої бібліотеки–випозичальні ті книжки з книжкового фонду Музею, які маютья там більше, ніж в двох примірниках; по-третє, створити при Управі бібліотечну комісію, якій доручити: а) виготовити бібліотеку-випозичальню ім. академіка Івана Горбачевського; б) обов'язково реєструвати книжки, які надходитимуть як дар для тої бібліотеки; в) скласти списки книжок, які необхідно було б придбати для поповнення бібліотеки на рахунок грошових пожертв для тої мети; г) провести всю підготовчу працю до відкриття бібліотеки-випозичальні для послуг читачів [101, с.142].

У 1940 році МВБУ організував з нагоди 15-річчя об'єднання влаштував серію виставок, в організації яких брав участь і Сірополко. Найцікавішими були для нього експонати української періодики для дітей та молоді у травні, українських календарів та українських публікацій у червні, Шевченківського відділу в листопаді того ж року. Найбільшою була виставка до 100-річчя видання «Кобзаря» Тараса Григоровича Шевченка. З цієї нагоди в Празі на кошти української громади було здійснено академічне перевидання «Кобзаря» [Шевченко Т.Г. Кобзар. Прага, 1941. 368 с.] з ґрунтовною передмовою Дмитра Дорошенка. Про дотичність С.Сірополка до цього перевидання свідчать примітки, якими він «наситив» це видання разом з Д.Дорошенком [118, с.5]

Діяльність Товариства МВБУ продовжувалася навіть у важких умовах так званого «протекторату» у ході Другої світової війни. Проте, коли одна бомба пошкодила значну частину будинку, де знаходився музей під час бомбардування Праги американською авіацією, МВБУ фактично припинив своє існування після 14 лютого 1945 року [101, с.150].

У Празі, за ініціативи активних членів Українського історично-філологічного товариства, як стверджує історик П. Брицький: «Був заснований Український академічний комітет для об'єднання українських наукових діячів та їх участі у міжнародній науковій праці. Професор С. Сірополко став генеральним секретарем управи Українського академічного комітету для міжнародної інтелектуальної співпраці при Лізі Націй» [79, с.24].

У 1932 році С. Сірополко виступив на пленарному засіданні другого Українського наукового з'їзду з доповіддю «Підсумки педагогічної праці на еміграції за десять років», де дав розлогу оцінку роботі українських педагогів в еміграції та наголосив: «Вони пустили в широкий обіг серед українського вчительства правдиві ідеї педагогічної науки. Ознайомили своїх і чужих з сучасним становищем народної освіти на Советській Україні та інших українських землях, з увагою стежать за шкільною реформою на чужині, підготували до практичної роботи вчителів початкових і середніх шкіл, які вже працюють на Закарпатті, на Волині і в Галичині» [54, с.15].

Зважаючи на давнє захоплення книгою та бажанням її вивчати, С. Сірополко намагався включатись у роботу всіх товариств, дотичних до книжної справи. Цим пояснюється його активна діяльність у такому товаристві – Українському товаристві прихильників книги в Празі. «Ідея виникнення УТПК з'явилася напередодні підготовки до Міжнародного бібліотечного з'їзду, який відбувся в Празі 1926 року. Установчі збори відбулися 5 січня 1927 року в чеському університеті (Климентіум) під головуванням професора Дмитра Антоновича. Головою Управи УТПК обрали Степана Онисимовича Сірополка. Він же виконував роль скарбника. На початковому етапі функціонування УТПК, Товариство юридично було зареєстроване в будинку С.О. Сірополка за адресою HorniCernosiceadPraha» [101,77].

На першому засіданні товариства Степан Онисимович прочитав доповідь, в якій виголосив план діяльності Українського товариства прихильників книги.«Уже 10 лютого 1927 року при УТПК було створено

Видавничо-редакційну комісію під головуванням П. Зленка, до її складу увійшов і С. Сірополко. 17 лютого того ж року при УТПК створили ще одну комісію – Бібліотечно-бібліографічну, членом якої теж став Степан Онисимович» [101, с.77].

Варто зазначити, що 20 березня 1927 року Степан Сірополко, як очільник Управи УТПК, виголосив на з'їзді книгарів та видавців Чехословаччини доповідь [36, с. 2-16], де він звернув увагу на спірні питання в бібліотечно-бібліографічній справі Чехословаччини за останнє 10-ліття та потребу їх нагального вирішення. А в лютому наступного року Сірополко на засіданні УТПК виступив з доповіддю про бібліотечну справу на Советській Україні [27, с. 124-129]

УТПК започаткувало видання часопису Товариства «Книголюб». «П'ятнадцять випусків згаданого збірника виходили у період з 1927 до 1934 року. Надіслали за цей час свої статті у журнал 24 особи, всього 66 статей, серед яких дев'ять належали перу Степана Онисимовича» [116, с. 231]

С. Сірополко, який обійняв посаду відповідального редактора та став членом редакційної колегії, слідкував, щоб були постійними у часописі такі рубрики: «Хроніка», «Бібліотечна справа», «Видавничо-книгарська справа», «Україніка», «Нові українські видання в Чехословаччині», «Готові до друку праці українських авторів і перекладачів».

Цікаво, що у 1932 році у Празі була проведена Виставка слов'янського екслібрису, яку організувала Чехословацька спілка збирачів і прихильників екслібрисів. Звичайно, що голова УТПК С. Сірополко був запрошений до складу організаційного комітету виставки. «Управа УТПК організувала український відділ, який провів плідну роботу зі збору українських екслібрисів. На виставці екслібриси охоплювали три стенди, де демонструвалися твори 22 художників, серед яких О. Кульчицького, С. Левицького, М. Глуценка, Я. Падалки, В. Кричевського, П. Холодного, В. Січинського, Г. Нарбути та ін.» [101, с.78].

Активність С. Сірополка в інтелектуальних колах української еміграції, та повага до його напрацювань як бібліотекознавця привели до запрошення його як голови УТПК для участі: «назагальні збори Спілки чехословацьких бібліотекарів, Товариства бібліофілів, Чехословацького книгознавчого товариства та Українського академічного комітету. 1931 року С.О. Сірополко увійшов до складу Управи Чехословацького книгознавчого товариства та Українського академічного комітету, вів переписку з відомими тогочасними діячами, зокрема бібліографом та книгознавцем Я. Стешенком» [101, с.90].

Степан Онисимович підтримував творчі зв'язки з низкою науковців у Львові, Варшаві та Москві, зокрема з Українським інститутом книгознавства та Науковим інститутом бібліотекознавства ім. В. І. Леніна в Москві.

Проте 8 лютого 1934 року на засіданні УТПК було здійснено певного роду «переворот». «Після звіту С.О. Сірополка про діяльність УТПК за рік, член Управи П. Зленко поставив під сумнів фінансовий звіт Товариства та спробував скомпрометувати Степана Сірополка. Зміщення з посади голови засновника та довголітнього керівника УТПК поглибило розкол Товариства, частина його членів, зокрема і С. Наріжний, відмовилися від співпраці з УТПК» [101, с. 90].

Була запропонована інша кандидатура на посаду голови – Володимира Січинського, який не був фахівцем з бібліотечної справи та книгознавства. Внаслідок цих перипетій припинилося видання часопису «Книголюб», та зрештою і УТПК.

Степан Онисимович також брав активну участь у роботі Союзу українських журналістів і письменників на чужині. «18 листопада 1932 року його було обрано головою Управи СУЖПЧ. Завданням Союзу було захист престижу української преси, ознайомлення світової громадськості з українським питанням, піклування про ствердження правового законодавства і авторського права, піднесення рівня української журналістики та пропаганди, захист професійних інтересів українських журналістів і письменників, матеріальна підтримка членів Союзу та їх родин» [101, с.152].

Водночас С.О. Сірополко не був членом жодної з еміграційних українських пам'яткоохоронних організацій, таких як Товариство охорони історичних пам'яток України за кордоном у Празі чи Архів-музей Українського інституту соціології. Це можна пояснити певним антагонізмом між цими організаціями. Зокрема, члени Товариства охорони українських історичних пам'яток, яке діяло за кордоном, звинувачували Товариство МВБУ в особі Степана Онисимовича в пропольській орієнтації і категорично заявляли, що «противники Польщі туди матеріали не здають» [Старенький].

Заслуговує на увагу редакторська діяльність С. Сірополка під час його перебування у Празі. Зокрема, це зроблений ним, як редактором українського відділу, повний огляд педагогічної літератури, у журналі слов'янської бібліографії «Слов'янська книга», а також редаговані ним статті педагогічного та бібліографічного характеру.

Сірополко написав значну кількість рецензій, як на чеську, так і на українську педагогічну наукову літературу. У рецензіях він особливо підкреслював критерії релевантності, які застосовуються при оцінці окремих публікацій. Як згадувала проф. Софія Русова, її колега-педагог зробив розлогу рецензію на її книгу «Теорія і практика дошкільного виховання» (Прага, 1924), в якій аналізував не лише науковість та фаховість її праці, а й надто важливе для них обох значення у справі пробудження української національної свідомості у дітей дошкільного віку [26]

Загалом, творчий доробок Степана Сірополка налічує понад 500 наукових друкованих праць, більшість з яких створена в еміграції, хоча й осмислена ним ще у попередні часи. Він розкриває питання дошкільної, шкільної і позашкільної освіти, книго- й бібліотекознавства, бібліографознавства, журналістики тощо. Зокрема? «Завдання нової школи», яке побачило світ ще у 1919 році, декілька разів перевидавалось [30, 31].

Про суть піднятих проблем у його працях педагогічного характеру можуть свідчити назви хоча б декількох із них: *Співпраця школи та родини у шкільному вихованні* (1927) [42], *Дальтон-план в шкільному вихованні та*

навчанні(1928)[28], які побачили світ у Львові; *Школознавство. Конспект лекцій, читаних в Українському пединституті ім. М. Драгоманова у Празі в 1925/26 шк.р.* [46] (1926), видані у Празі. Цікавими є його праці, в яких автор нібито підводить підсумок певній своїй діяльності, зокрема «*Підсумки педагогічної праці на еміграції*» [54] (1932), «*Праця в галузі педагогіки*» [55] (1934) та ін.

С. Сірополко відомий також і як історик освіти. Він є автором монографій *Народна освіта на Советській Україні* (1934) та «*Історія освіти на Україні*» (Львів, 1937), яку він писав понад чверть століття, і котра стала першим цілісним дослідженням всієї історії розвитку української освіти.

Як писав сам Степан Сірополко у своїй передмові до цього першого унікального видання: «Історія освіти в Україні може похвалитися досить значною кількістю наукових розвідок, з яких кожна освітлює чи то стан освіти в поодиноких українських землях або взагалі в Україні за певної доби, чи історію окремої освітньої установи, чи то життя і діяльність котрогось освітнього діяча. Але досі не маємо суцільної історії освіти в Україні; найповніша й науково розроблена історія освіти в Україні, що її дав акад. Михайло Грушевський в окремих розділах своєї класичної праці з *Історії України-Руси*, на жаль, залишилася незакінченою» [33, с.15].

І далі Сірополко продовжує: «Правда, є декілька праць з історії освіти в Росії чи Польщі з-під пера російських чи польських авторів, де почасти знаходимо огляд освітньої справи в Україні й за за пізніший період у порівнянні з *Історією України-Руси* М. Грушевського, але в працях або мало вважується той матеріал, що найбільше може цікавити українського читача, або подається в тенденційному освітленні» [33, с.15]. Отже, автор розумів нагальну потребу якісного висвітлення матеріалу з історії освіти в Україні.

Сірополко починає своє дослідження з аналізу освітньої ситуації у давніх слов'ян. Він цікавиться особливостями писемності, а також походженням кирилиці та глаголиці. Він зосереджується на важливій ролі церкви в просвітництві українського народу. У Київській Русі церква була тісно

пов'язана зі школами, відповідальними за освіту дітей і поширення знань серед дорослих, які прагнули здобути знання до «книжного учення».

Один розділ присвячений питанню національної освіти від періоду занепаду Києва до XVI ст. Автор детально аналізує культурне життя українських земель, вплив української культури на литовську, освітні здобутки української шляхти в польських школах та діяльність мандрівних учителів. Особливу увагу автор приділяє освітній діяльності Острівської та Львівської шкіл, аналізує освітні погляди українських міщан.

Діяльність Києво-Могилянської академії автор розглядає як одну з найяскравіших сторінок в історії освіти в Україні. Він також аналізує освітню діяльність Харківського колегіуму, Чернігівського колегіуму та Переяславської семінарії.

У розділі «Освіта в Гетьманщині та на Слобожанщині» описує деякі зміни, що відбулися у другій половині XVIII ст. Україна поступово відчувала потребу у власних університетах. За словами Сірополко, університети повинні були стати центрами наукового розвитку, а також поширення знань серед населення. Наприклад, Харківський університет повинен був мати кілька технічних шкіл та науково-дослідних інститутів.

На основі документальних джерел Степан Сірополко робить висновок, що денаціоналізації сприяє насамперед те, що підростаючому поколінню підмінюють не домашнє виховання чи школи з рідною мовою навчання, а школи з іноземними мовами навчання. Автор пояснює, що іншомовні школи гальмують природний розвиток дітей (формують напівграмотність). Основні праці педагога переконливо доводять, що денаціоналізація, основним засобом якої є іноземні мови, супроводжується низьким рівнем освіти і моральним здоров'ям. Вона несе молодому поколінню занепад енергії думки, соціальний безлад і аморальність. Дошкільна освіта, національні школи, книгарні, бібліотеки, недільні школи та музеї відіграють особливу роль у пробудженні національної свідомості українців та розвитку української культури загалом.

На наступних сторінках Сірополко описує стан народної освіти від революції 1917 до кінця 1920 року. Він позитивно оцінює запровадження в Україні єдиної школи, загальної освіти та закону про українську мову і пояснює, що «тільки період української самостійності характеризується прогресом духовної культури; і навпаки, втрата українського самостійного життя несе з собою неухильний занепад духовної культури».

С. Сірополко завершує свою працю аналізом культурно-просвітницької діяльності українських громад у Галичині, Буковині та Закарпатті. Діяльність громад всіляко сприяла зростанню самосвідомості українців, які з етнічної маси перетворювалися на націю, усвідомлювали свою найвищу мету - розбудову власної держави.

Монографія «Народна освіта на Советській Україні» [50], видана у 1934 році у Варшаві стала важливим результатом дослідницької діяльності С. Сірополка, яка «була заборонена в УСРР, а наприкінці 1939 р. частина накладу публічно спалена у Львові. У книзі він наводить десятки сторінок офіційної в СРСР статистики, що переконливо показувала процес русифікації й дискримінації України та українців» [69, с. 94].

С. Сірополко як науковець, що займався проблематикою історії освіти в Україні, вивчав досвід інших країн у цій галузі. Так, свою статтю «Школознавство» (Прага, 1926) він присвятив питанням шкільної системи Німеччині, Франції, США, Англії, Шотландії, Італії та ін. Він звертає увагу на принципи освітньої політики у розвинутих демократичних державах. У другій частині видання він розкриває питання, пов'язані із взаємовідносинами школи і державних та суспільних інституцій, а також розкриває аспекти внутрішнього шкільного середовища [46, с. 42].

С. Сірополко написав чимало статей, у яких розкрито педагогічні ідеї й погляди визначних українських педагогів, письменників, громадсько-освітніх діячів. Вони були надруковані у журналах *Тризуб* (Париж), *Шлях виховання і навчання* (Львів), *Рідна школа* (Львів), *Учитель* (Львів), *Книгар* (Київ),

Книголюб (Прага), *Наш світ* (Варшава), *Наша культура* (Варшава), *Українське село* (Ужгород).

Найбільш цінними нашими сучасниками для аналізу педагогічних ідей у контексті українського державотворення відомих освітян кінця ХІХ - початку ХХ ст. є праці С. Сірополка, присвячені Іванові Стешенку, Петрові Холодному, Степанові Смаль-Стоцькому та ін.

Символічним є те, що С.Сірополко, знаючи добре російську й чудово володіючи українською мовою, здійснив переклад з російської повістей Тараса Шевченка «Несчастный» та «Капитанша», що, безумовно, наблизило його ще більше до розуміння основи української культури через Шевченкову творчість.

Велику увагу С. Сірополко приділяв формуванню мережі публічних книгозбірень у Києві. За його ініціативою у квітні 1918 р. комітет народної освіти міської думи визнав за необхідне відкрити безкоштовні бібліотеки з дитячими відділами-читальнями на Шулявці, Куренівці та Печерську. У програмі, підготовленій С. Сірополком до Першого Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, були окреслені основні напрями бібліотечної політики молодій державі, серед яких - створення національних бібліотек і читалень.

Розвиток та організація бібліотечних мереж, забезпечення доступу до іноземної літератури. Особлива увага приділялася правовому і фінансовому статусу та професійній підготовці бібліотекарів.

Педагог видає у 1919 році працю під назвою «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла», в якій наголошує на надзвичайно великому значенні народних бібліотек, зараховуючи такі заклади допроосвітніх інституцій: «В останні часи бібліотеці починають надавати провідне значення, порівнюючи зі школою. І справді, знання через посередництво бібліотеки набуваються не тим механічним шляхом засвоєння, який переважно має в своєму розпорядженні школа, а шляхом вільного, свідомого обрання, ще й до того на підставі самодіяльності, знання

засвоюються у вільний час, і з зацікавленням, яке так важко доводиться викликати в школі» [47, с. 11].

І далі Сірополко продовжує: «Бібліотека, як культурно-просвітня інституція, ставить собі тіж завдання, що й школа. Вся різниця між ними полягає в тому, що школа має на меті розвиток просвіти, головним чином, через живе слово й безпосередній вплив на учня, тоді як бібліотека досягає тієї самої мети через розповсюдження серед громадянства книжок, як найкращого засобу самоосвіти» [47, с. 11-12].

Науковці продовжили вивчати проблему позашкільної освіти населення. Було підготовлено методичні посібники для бібліотекарів та складено «Примірний каталог шкільних і народних бібліотек», у передмові до якого зазначено, що каталог повинен відповідати духовним потребам читачів, яких обслуговує бібліотека.

У 1924 році товариство «Просвіта» у Львові, з яким тісно співпрацював Степан Сірополко, видало його працю «Короткий курс бібліотекознавства. Історія. Теорія та практика бібліотечної справи», де була вміщена найважливіша інформація з історії бібліотечної справи України та світу, організації й практики роботи бібліотек, їх комплектування, а також бібліотечної статистики [47].

Таким чином, перебуваючи в еміграції у Чехословаччині, Степан Онисимович Сірополко проводив широку науково-педагогічну та громадсько-культурницьку роботу, активно займався охороною та дослідженням пам'яток. Він був членом Українських історично-філологічного та педагогічного товариств, Музею визвольної боротьби України, Товариства прихильників української книги та Спілки українських журналістів і письменників в еміграції. У більшості цих організацій С.О. Сірополко входив до керівництва. Однак поразка української революції нічого не навчила українців за кордоном. Між різними українськими організаціями існував певний антагонізм, а всередині організацій відбувалися «локальні перевороти». Так, в результаті цих подій С. Сірополко був позбавлений

посади очільника Українського товариства прихильників книги, що призвело до занепаду і зникнення УТПК. Саме завдяки енергії та праці Степана Сірополка в Чехословаччині активно пропагувалося збереження українських пам'яток та розвиток бібліотечної і книговидавничої справи.

РОЗДІЛ IV.
ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ТА НАСТАНОВИ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ
СТЕПАНА СІРОПОЛКА

Сучасні нормативні документи з розвитку освітньої галузі в Україні передбачають масштабне реформування усіх її структур і засад. Проте якісне реформування освіти неможливе без врахування досвіду попередніх поколінь з аналізом здобутків і прорахунків видатних педагогів, кінця XIX – початку XX ст., які розробляли основу для розвитку української національної освіти, і увійшли в історію як носії педагогічної думки України.

Для розуміння значущості постаті С. Сірополка, що займає належне місце у скарбниці української національної педагогічної науки варто навести слова дослідника Ю. Вільчинського, котрий в анотації до другого видання «Історії освіти України» наголосив: «Історія освіти в Україні» Степана Сірополка належить до найкращих досягнень історіографічної спадщини українського народу, твір з унікальним дослідженням культурно-освітньої діяльності, яка проводилася протягом століть на українських теренах» [84, с. 13].

На статтях Сірополка в педагогічних часописах, на рецензіях, написаних на книги з педагогічної та методико-шкільної тематики, на окремих його науково-педагогічних виданнях, зокрема: «Українське шкільництво на Буковині, Галичині, на Закарпатті та в Канаді» (Прага, 1932), «Народна освіта на Советській Україні» (Варшава, 1936), «Історія освіти на Україні» (Львів, 1937) навчалися працівники різних ланок освіти.

Позитивно оцінюючи освітню діяльність С. Сірополка, сучасна дослідниця Л.Березівська зазначає, що українськими освітніми діячами кінця XIX – початку XX ст., серед яких був і С.Сірополко, були визначені: «пріоритетні принципи реформування, що стали основою урядової освітньої політики...» [77, с. 11].

Саме на той час українські освітяни, на основі використання найкращих вітчизняних й зарубіжних педагогічних напрацювань у процесі розробки національної демократичної реформи шкільної освіти створили унікальний документ: «Проект єдиної школи в Україні» (далі – Проект). Дослідниця Л. Березівська стверджує, що: «У вересні 1919 р. вдалося видати лише перший том Проекту. Через суспільно-політичні обставини другий і третій томи залишилися незавершеними й у розпорошеному вигляді зберігаються на архівних полицях. Перший том проекту складається з передмови, розділу «Пояснення до навчальних планів і програм єдиної школи», загальної частини та підрозділу «Роль науки, релігії, мистецтва, рахунок та розвиток громадянського обов'язку у виховній школі», навчальних планів і програм для I та II ступенів і пояснень до них, а також із додатка – Словника до основної школи» [1, с. 144-172].

Лише з утвердженням незалежності України Проект його текст було введено до наукового обігу, завдяки чому досліджувати його отримали змогу науковці, а також він став доступний до вивчення студентами педагогічних спеціальностей. Так, цей проект під назвою «Проект єдиної школи в Україні. Основна школа (1919)» вміщений у навчальному посібнику - хрестоматії «Реформи шкільної освіти в Україні у XX столітті: документи, матеріали і коментарі», що розроблений в Інституті педагогіки НАПН за редакцією Л. Березівської у 2011 році [1, с. 144-172].

Таким чином, вітчизняні науковці приділяють постійну увагу до спадщини С. Сірополка та її вплив на розвиток теорії і практики педагогіки, що необхідно для якісного розроблення державного реформування в галузі освіти України.

У цьому контексті варто звернутись до засад вище зазначеного документу, який, на жаль, через зміни, які відбулись у суспільно-політичній парадигмі розвитку суспільства, а саме в зв'язку із установами більшовицької влади в Україні, він не мав можливості бути запроваджений у

шкільну практику – й на багато років залишався невідомим педагогічній спільноті.

Ще під час роботи у шкільній комісії, яка була створена в січні 1919 р. при Міністерстві народної освіти, Степан Онисимович спільно з С. Русовою розробили проект організації шкільництва в Українській державі та необхідні навчальні програми. Так, в основу «Проекту Єдиної Школи на Вкраїні» були покладені такі принципи:

- єдина школа має навчати усіх дітей незалежно від соціального стану їхніх батьків і забезпечити вільний перехід від нижчого до вищого ступеня школи;
- єдина школа має стати національною;
- єдина школа не лише навчає, а й виховує;
- єдина школа є трудовою, максимально наближеною до життя.

«Проект програми для першого циклу єдиної школи (нині базова школа) був опублікований в Кам'янець-Подільському у 1919 році. Програма другого циклу єдиної школи (колегія) залишилася в рукописі. Структура єдиної школи складалася з трьох ступенів: молодша основна школа (4 роки); старша основна школа (4 роки); колегія (4 роки)»[34, с. 469].

Отже, згідно з Проектом, на початку ХХ ст. єдина школа мала бути 12-річною. Наразі, звертаючись до нормативних документів розвитку сучасної школи, ми бачимо теж 12-річний термін навчання для здобувачів середньої освіти в Україні.

С.Сірополко відстоював принцип нерозривного зв'язку шкільного та сімейного виховання, про що він писав у науковій статті «Співпраця школи та родини в освітній справі», де він зазначав, що «без родинного виховання не може бути суцільного організму, без шкільного виховання не може бути планомірної громадянської культурної праці, разом же те і друге виховання забезпечують поступ культури» [42, с.5-6].

Не втратила своєї актуальності думка С. Сірополка про потребу не лише освіти, а й самоосвіти людини, наголошуючи на важливості читання

книг: «Логічним продовженням освіти, що набувається в школі чи в іншому закладі, є самоосвіта, тобто освіта – це постійний процес, який триває все життя людини. Тут і читання книжок, часописів, відвідування театрів, музеїв, екскурсії та подорожі, розмови з досвідченими людьми. Одним з головних засобів самоосвіти є читання книжок. Самоосвіта, як і шкільна освіта, не може бути безплановою і безсистемною, – навпаки, необхідно читати з певною метою – стати освіченою людиною – і в певній послідовності, бо тільки тоді ми виробимо в собі здібність кращого розуміння й запам'ятання придбаних знань» [41, с. 7–8].

Червоною ниткою у педагогічних переконаннях Сірополка проходить ідея важливості створення освітніх бібліотек. Все своє життя Степан Онисимович працював над пошуком шляхів та методів поширення для людей української книги, випрацьовував власну концепцію роботи народних бібліотек, наголошуючи на тому, що вони мають бути безкоштовними і загальнодоступними.

Враховуючи зарубіжний досвід бібліотечної справи, С.Сірополко визначив основні теоретичні положення для організації бібліотек, проте обов'язковим він наголошував на необхідності збереження українських народних традицій у цьому плані: 1) урахування територіальних особливостей регіонів на основі введення права безкоштовного користування послугами; 2) громадські бібліотеки зосереджувати в центральних установах місцевого управління чи культурно-просвітніх товариств; 3) долучати місцеве населення до управління бібліотеками (цьому питанню Сірополко приділяє цілий розділ «Участь місцевого населення в бібліотечній справі»); 4) забезпечити бібліотеки професіоналами; 5) обов'язково налагодити зв'язок народної бібліотеки з дошкільними та шкільними навчальними закладами, 6) організувати бібліотеки на національних традиціях» [39, с. 17-18]

У своїй праці «Народні бібліотеки. Організація та техніка бібліотечного діла» Сірополко наголошує на великому значенні тяглості поколінь у роботі бібліотек, тим самим доводячи їх надзвичайну культурно-просвітницьку

місію, а також зазначає, що освітня і просвітницька робота бібліотек твориться десятиліттями: «Якщо ж книжка не завше дає відповідь на питання, які нас турбують, то все ж таки вона пробуджує нашу думку, зміцнює нашу волю»[39, с.1]

Вагому роль в освітній і культурно-просвітницькій справі Сірополко надає народним бібліотекам: «В останні часи бібліотеці починають надавати провідне значення, порівнюючи зі школою. І справді, знання через посередництво бібліотеки набуваються не тим механічним шляхом засвоєння, який переважно має в своєму розпорядженні школа, а шляхом вільного, свідомого обрання, ще й до того на підставі самодіяльності, знання засвоюються у вільний час, і з зацікавленням, яке так важко доводиться викликати в школі»[39, с.1]

Як уже зазначалось, найбільш вагомим історико-педагогічним творчим доробком С. Сірополка стала його монографія «Історія освіти на Україні» (1937). Ця книга ґрунтується на широкому використанні історичних джерел, які «додають цінності науковому дослідженню. Посилаючись на джерела (документи, літописи, хроніки, давні акти тощо), автор, з одного боку, стверджує достовірність свого дослідження, а з іншого - знайомить читача з різними поглядами науковців на ті чи інші дискусійні поняття, аналізує варіанти оцінок з урахуванням усіх можливих заперечень і сумнівів, аналізує різні погляди і висновки, проте подає і власну оцінку. Це є свідченням наукової критики, стандартом наукової достовірності та доказовості – старої української наукової традиції об'єктивності та коректності - і незалежності від швидкоплинних настроїв суспільства» [115, с.69-74].

Дотримуючись запропонованої М. Грушевським періодизації історії України, автор подав становлення та розвиток освіти в Україні в історичній ретроспективі, тобто на тлі історичних процесів, які відбувались на українських землях у кожному окремо взятій епоху. Розкриваючи основні характеристики освітніх процесів у кожному період їх розвитку, він аналізував здобутки освіти під час української державності, та впливи урядової політики

на розвиток, або ж навпаки, під час перебування українських земель у складі інших держав.

Так, від відзначав високий початковий розвиток і здобутки освіти, насамперед, появу літописання, за Княжої доби IX–XIII ст., тобто в Київській Русі й Галицько-Волинському князівстві. Показуючи автентичність української освіти, чимало уваги Сірополко приділив дослідженню процесу виникнення, діяльності братств та братських шкіл, а також роль друкарень у поширенні та утвердженні української освіти у Козацьку добу XVI–XVIII ст.

Звичайно, він не міг обійти стороною політику насильницької русифікації з боку імперської російської влади всієї української культури, та української освіти, зокрема, яка втілювалася в Наддніпрянській Україні у XIX – на початку XX ст. Він висвітлює та послідовно обґрунтовує саме уявлення про українську освіту як не периферійну частину російської системи, а як цілком окрему, і самодостатню. Також він аналізує особливості розвитку або ж гальмування української освіти в силу тих причин, які склалися у певний час історичного розвитку України. Те, як С. Сірополко у своїх дослідженнях характеризує освітянську справу, наголошуючи на окремих її аспектах, є оригінальним та й має неабияке значення у процесі переосмислення змісту та методів сучасної освіти.

На думку С. Сірополка, національна спрямованість освіти переконує в тому, що вона не повинна бути відірваною від національного ґрунту, має бути органічно поєднана з національною історією та народними традиціями, зберігати і збагачувати культуру українського народу. Вчений підкреслював, що національне виховання має ґрунтуватися на традиційних християнських принципах, таких як рідна мова, гуманізм, демократизм і спадкоємність поколінь [25, с.5-8]. Тут ми бачимо суть світогляду Степана Сірополка, його історизм та національні пріоритети.

Багатогранність та результативність науково-педагогічної діяльності Сірополка як професора педагогічного інституту в Празі відзначають всі дослідники, які займалися вивченням цього періоду його життєдіяльності.

Як уже зазначалось, він написав одноосібно абоу співавторстві цілу низку праць саме на педагогічну тематику. Серед них, *Дальтон-план в шкільному вихованні та навчанні* (Львів, 1928), *Школознавство* (конспект лекцій, прочитаних в Українському високому педагогічному інституті у 1925 навч. р.; Прага, 1926), *Народна освіта на Советській Україні* (Варшава, 1934), *Історія освіти на Україні* (Львів, 1937), *Українське шкільництво в Галиччині* (Прага, 1939) та ін.

С. Сірополкорозумів труднощі реформ та можливі короткострокові результати, адже сподіватись на швидкий успіх в умовах революційних соціальних змін це ілюзія, проте він наголошував, що не може школа залишатись у такому стані, якою вона була до цього часу. Він акцентував увагу на принципово нових засадах та принципах освітньої політики, закликаючи педагогічну громадськість до активної праці, щоб побороти «народню темряву».

Він є автором низки статей, в яких аналізуються педагогічні концепції видатних українських педагогів, письменників, громадських діячів і політиків, імена яких замовчуються. Ці статті є безсумнівно цінними сьогодні, оскільки вони заповнюють порожнечу, утворену розмиванням української науки, культури та освіти.

Вважає актуальними думку Сірополка про ставлення держави до школи професор І. Зайченко: «Дбаючи про своє існування, держава не може байдуже ставитися до тієї діяльності, що прямує до розвитку духовної культури, тому що освіта народу є одним з найважливіших засобів щодо забезпечення існування держави; деякі держави вже з половини XVII ст. прийшли до думки про konieczність установлення принципу обов'язковості шкільного навчання» [100, с. 568]. С. Сірополко зазначав, що «обов'язковість шкільного навчання є не стільки обмеженням свободи батьків, скільки забезпечення свободи дітей, як майбутніх громадян; обов'язковість навчання, себто, освіти, не може шкодити свободі, а навпаки, сприяє свободі, бо неосвічений народ ніколи не може бути вільним народом» [73, с. 102].

Захищаючи свободу освіти, він застерігав, що ця свобода не повинна бути безмежною. Держава має право встановлювати освітні та моральні стандарти для вчителів і мінімальні вимоги до шкільної програми, а також сприяти рівному розподілу освіти між усіма громадянами. Проте від цих прав держави не має страждати свобода освіти.

Церква повинна задовольнятися тим, що проголошує свою істину лише тим, хто до неї належить, тоді як світська освіта стосується всіх громадян і всіх галузей наукових досліджень. Релігія є особистою справою кожної людини, оскільки релігія є догматичною (істина приймається на основі віри), а світська наука не може прийняти жодного твердження про віру. Вчителі релігії (духовенство) повинні користуватися тими ж правами, що й інші вчителі, але не більше, ніж вони мали за часів російських царів.

Головною ідеєю життя і творчості Степана Онисимовича Сірополка була українська національна ідея, а сенсом його життя – служіння їй. Він розумів, що в складних бездержавних умовах неможливо до народу нести світло знань тільки науковою працею. Саме тому він паралельно займався публіцистичною та громадсько-просвітницькою роботою, одним із аспектів якої він вбачав виховання дітей і дорослих в національному дусі через освіту.

Значну увагу він приділяв розробці положень діяльності установ позашкільної освіти, і давав навіть певні рекомендації. Насамперед, це є «урядження драматичних вистав і концертів» [60, с. 120]. Акцентуючи увагу на важливості естетичного виховання дітей і дорослих через мистецькі дії, він наголошував на їх тяглоті в українському суспільстві та значенні для формування національної свідомості.

Він був переконаний, що в українському народному житті та словесності можна знайти елементи драматичної традиції від найдавніших часів: «Український вертеп, різдвяні вірші, оригінальні твори XVII та XVIII ст., український театральний репертуар у часи заборони українського слова на Великій Україні сприяли формуванню національної свідомості народу, тому що відповідали його ідеалам і психології. Діяльність аматорських гуртків не

лише задовольняла мистецькі інтереси українського громадянства. Театральні вистави були засобом здобування коштів на придбання книжок для бібліотек, будівництва читалень тощо» [44, с. 119]

Сірополко наголошував на значному виховно-музичному значенні театру як основитого, що формує естетичне та художнє виховання, адже театр гармонійно поєднує різні галузі мистецтва. Зокрема, включає в себе малярство через декорації та грим, музику через оркестрове або хорове озвучення, навіть скульптуру через візуалізацію сприйняття людських тіл акторів у виставі тощо.

Крім театру, у справі естетичного виховання дитини, крім театру, важлива роль належить музичному мистецтву, хоровому, хореографічному, образотворчому мистецтві та ін., що у сучасному розвитку суспільства ми розуміємо як розвиток певних напрямів позашкільної або ж гурткової роботи.

Тут цікавими є настанови С. Сірополка вважав, що музичне виховання на початковому етапі потрібно будувати на національному ґрунті, ознайомлюючи дітей з рідною музикою та національними музичними інструментами. Наголошуючи на меті позашкільного музичного виховання: навчити розуміти музику і залучити дитину до вміння брати участь в спільному, гуртовому її виконанні, Степан Сірополко пропонував такий план роботи:

«1) організація концертів, програма яких ознайомлює слухачів з рідною музикою, а згодом – і з творчістю композиторів інших народів; 2) створення музичних гуртків, учасники яких підвищували б власну музичну культуру, вивчали музичну грамоту, історію музики, вчилися грати на різних інструментах і, нарешті, створювали оркестри, котрі б виступали під час народних свят та на урочистих зборах культурно-просвітніх установ; 3) підготовка музично освічених інструкторів, які є також фахівцями-музикантами; 4) відкриття музичної бібліотеки, де було б зібрано книжки з теорії та історії музики, біографії видатних митців, найкращі твори музичної літератури» [60, с. 119–120].

Свої настанови С. Сірополка щодо розвитку дитини шкільного віку, С. Сірополко «переносив» на дорослих, більшість з яких були неосвіченими і інтелектуальний рівень яких бажав кращого, адже «затуркані» своїм важким соціально-економічним становищем, мало хто займався самоосвітою та саморозвитком. В зв'язку з цим він наголошував: «Кожний громадянин: неписьменний, малописьменний, освічена людина – всі вони мають стати об'єктом просвіти, бо той, хто не дбає про свій духовний розвиток, прирікає себе на занепад, наносячи шкоду і своєму народові. В культурно-освітній роботі серед дорослих не може бути виробленого раз і назавжди шаблону щодо програм і методів, а навпаки, має бути широкий простір, бо тільки при повній свободі вибору методів і програм можуть бути забезпечені інтереси колективу, який складається з осіб, які мають різний власний життєвий досвід, освіти, здібності, нахили» [89, с. 12].

Основними напрямками його науково-педагогічної, публіцистичної, організаційної та культурно-просвітницької діяльності стали опрацювання та вироблення основних засад теорії і практики національної освіти і виховання, теоретичних і практичних аспектів культурно-просвітницької діяльності, історико-педагогічні дослідження, просвітницька діяльність, робота в комітетах, національних органах освіти, бібліотеках, Українському культурно-просвітницькому товаристві, українських етноорієнтованих організаціях тощо.

Загалом, можна визначити такі основні ідеї, зосереджені у творах науково-педагогічного спрямування Степана Сірополка щодо національної освіти і виховання:

- Держава повинна мати цілісну систему національної освіти і виховання, що включає дошкільні, шкільні та позашкільні заклади.
- Заклади дошкільної освіти, які виховують дітей дошкільного віку, повинні будувати свою виховну діяльність на сімейному принципі, сприяти розвитку дитини, допомагати їй розвивати свободу, емоції та розум на основі спільної праці.

- Заклади дошкільної освіти повинні забезпечувати інтеграцію дитини з природою та народом і працювати в партнерстві з початковою школою.
- Всі державні школи повинні бути національними. Національна школа є головною умовою збереження і розвитку держави, основою матеріальної і духовної культури держави і її метою є підготовка свідомих громадян з активною громадською позицією, майбутніх будівничих незалежної держави.
- Національні школи мають бути єдиними, відокремленими від обов'язкових, загальноосвітніх, виховних, трудових, світських і церковних, захищеними від партійного впливу.
- Держава повинна контролювати шкільне управління і шкільну освіту, але не допускати монополії держави на шкільні справи.
- Діяльність національної школи має ґрунтуватися на таких основних принципах: національна самобутність, демократизм, гуманізм, безперервність і спадкоємність поколінь.

Особливу увагу С. Сірополко приділяв питанням організації національної школи. На його думку, національна школа є елементом, який сприяє розвитку національної культури через освіту та виховання. Кожна національність має право на рідну школу: «Держава повинна зробити всі заходи, щоб державну мову мали змогу вивчити всі ті меншості, які живуть у державі. Таким чином, виникає необхідність навчання державної мови в школах кожної національності, що перебуває в державі»[31].

Сірополко вважав, що для народної освіти в Україні основною засадою має бути аполітичність, тобто звільнення її від впливу політики в нових умовах. Вважав за необхідне керуватися, зокрема, законом часів Директорії про управління народною освітою, в якому зазначається про необхідність децентралізації управління, яке має передаватись колегіальним органам з представників як місцевого самоврядування, так і учительства та адміністрації в справі освіти.

Нові школи повинні використовувати всю свою організацію для розвитку учнів як активних громадян. Для цього в школах необхідно

запровадити шкільну автономію. Школи повинні перетворитися на дитячі товариства, дитячі кооперативи та дитячі комуни.

Однак, «тільки в родині, що збудована на взаємній любові, виховуються такі почуття, які потрібні дитині не тільки для особистого її щастя, але й всього громадянства серед якого їй доведеться жити»[42, с. 5]. Сама природа покладає на батьків відповідальність дбати про виховання та освіту своїх дітей, а Степан Сірополко вважав, що для того, щоб освіта була справді виховною і формувала розум і волю дітей, необхідно поєднувати шкільний матеріал з їхнім особистим досвідом. На його думку, сучасна школа занадто мало розповідає про людей. Дійсність, що оточує дітей, повинна бути пізнана насамперед самими дітьми як людське життя, а природа повинна розумітися не як щось самодостатнє, а як те, з чим людині доводиться жити.

Педагоги доби Національно-визвольних змагань (1917–1921) вважали, у тому числі й С. Сірополко, що саме життя має стати підручником для дітей і належну роль у цьому відводили школі. А саме: реалізації цього вони вбачали у впровадженні у навчання та виховання дітей трудового принципу. Школярі мали розуміти трудові процеси, які відбувались навколо них у житті, та мали долучатися до посильної їм праці.

Отже, ідеальна школа – це школа праці. Її слід розуміти як школу, побудовану на принципі праці. Проте фізична праця в школі не повинна бути самостійним шкільним предметом. Школа повинна забезпечувати місце для естетичних переживань дітей і розвивати в них здатність знаходити красу в праці і в житті, яке оточує їх щодня.

У навчальній програмі початкової школи першочергову увагу слід приділяти рідній мові, яка має більшу педагогічну силу, ніж інші предмети. Розвивати компетентність необхідно через використання пісень, прислів'їв, фольклорних казок, наочності, малювання, моделювання та інсценування всіх відповідних явищ і сюжетів.

Степан Сірополко був прихильником «Дальтон-плану», який вважав альтернативою існуючим традиціям і класичним методам виховання і

навчання. Так, основними принципами нової методики мали стати свобода, взаємодопомога та робота в команді[28].

Навчання в національних школах має здійснюватися рідною мовою, а виховання - національним. Метою національного виховання є формування національної свідомості підрастаючого покоління, яка дасть йому змогу захищати свої національні права і свободи, сприяти розвитку і процвітання держави, усвідомлювати взаємозалежність і взаємообумовленість особистих і національних інтересів та існування національної культури як складової загальнолюдської культури.

Так, у своїх статтях, присвячених національному вихованню, Степан Сірополко наголошував, що: «Нація, яка хоче зберегти своє існування, мусить домагатися рідної школи, де вивчення рідної мови та літератури, історії та географії є найважливішими предметами не лише для розумового, а й морального, естетичного і громадянського виховання. Спільна історія, героїчне минуле, великі люди – це головний капітал, на якому ґрунтується національна ідея» [62, с. 5].

Надзвичайно актуальна в умовах сьогодення зафіксована теза на початку монографії Сірополка: «Кожне суспільство дбає про те, щоб підготувати до життя молоде покоління, що йде йому на зміну, і з тою метою передає молоді релігійні і моральні погляди, теоретичні знання та набутий практикою досвід» [34, с.27].

А хто ж має передавати молоді такі, здається, на перший погляд зрозумілі кожному, навички та уміння у житті? Цікаво спостерігати за еволюцією «навчительства» молодого покоління крізь призму суспільно-політичних відносин на тлі певної історичної епохи, яку так вдумливо подає у своїй праці «Історія освіти в Україні» С. Сірополко.

І розпочинаючи оповідь про історію освіти на українських землях, він робить наголос на родинному вихованні: «До часу утворення школи як спеціально-освітньої установи первісною установою у стародавніх слов'ян, що брала на себе піклування про виховання молоді та наділення її необхідним для

життя знанням і досвідом, що в своїй сукупності називаємо освітою в широкому розумінні цього слова, була родина» [34, с.27].

Але ж чи зменшується роль родинного виховання молодого покоління у подальшому з появою освітніх інституцій? Якщо так, то хто покликаний і яким чином виконувати таку важливу функцію у суспільстві?

За Сірополком, головною діючою особою у вирішенні завдань школи є вчитель, обов'язки якого регламентовані законодавством, а особистісні якості характеризуються сукупністю духовних, моральних і релігійних цінностей, пов'язаних з професійними знаннями, навичками та вміннями, для формування яких мають бути створені шкільні та позашкільні навчальні заклади. Він неодноразово звертався до питання якісної підготовки вчителя і його статусу в суспільстві.

Найкращим віддзеркаленням, на нашу думку, вимог С. Сірополка до вчителя, його сучасника, є вміщений в його «Історії освіти...» шкільний статут Успенського братства під назвою *Порядокъ школнїй или уставі Львовской Ставропигійской братской школьї*.

Так, у Статуті, зокрема, йдеться про те, що: «Дидаскал, або вчитель цієї школи повинен бути благочестивий, розумний, смиренномудрий, скромний, не хабарник, не грошолоб, не гнівливий, не заздрісник, не насмішник, не соромітник, не чародій, не казкар, не пособник єресей, а прихильник благочестя, добрих справ, що в них себе проявляє, а не лише в таких чеснотах, то й учні будуть такі, як їх учитель... Якщо б і сам учитель, чи хтось із учнів був творцем чогось, що закон не дозволяє, навіть забороняє, тобто: розпусник, п'яниця, злодій, облудник, лицемір, хабарник, наклепник, зверхник — такий не тільки учителем, а й жителем тут нехай не буде» [34, с. 67, 70]

Крім цього, знаючи про ставлення до бідних дітей у звичайних школах Російської імперії, у своїх працях С. Сірополко яскраво показує, що має бути рівність учителя у поводженні та навчанні з дітьми різного стану, що зафіксовано у наведеному ним документі: *«Навчати и любити учитель повинен всіх однаково, як синів багатих, так і сиріт убогих, і котрі ходять по*

вулицях, поживи прохаючи, як хто посильно може навчатися, а не вчити одного старанніше, ніж іншого...»[34, с. 67-70]

Окрему увагу, на нашу думку, варто приділити ще одному аспекту щодо вчительства, який зафіксований Сірополком:

«Учителі братських шкіл набували освіти не тільки в братських школах, а також у різних академіях і університетах, нерідко в закордонних. Двоє або троє товаришів, бідних і безпритульних, без жодних засобів, з одною торбинкою за плечима та з парою книжок або декількома зшитками, пішки мандрували за кордон, всіма способами затаюючи своє ім'я, вживали усяких засобів, щоб уникнути небезпеки, і, переходячи зі школи до школи, обходили майже всю Європу, щоб, накінець, з запасом знання та з радістю повернутися додому» [34, с.71].

С. Сірополко у реаліях свого часу розумів нагальну потребу навчання майбутніх вчителів-українців за кордоном, адже у вищих навчальних закладах, які були створені у советській Україні, навчання студентів відбувалось згідно із більшовицькою ідеологічними настановами.

Загальна характеристика освіти в дослідженнях Сірополка є оригінальною і має незамінну цінність у процесі переосмислення змісту і методів сучасної освіти. Сірополко активно оцінював українську концепцію єдиної школи, Закон про національну українську мову та концепцію всенародної позашкільної освіти, які розроблялися в короткий період існування Української держави (1917-1921 рр.).

Важливим етапом у процесі безперервної освіти та розвитку є позашкільна освіта, основним завданням якої і нині вважається самоосвіта та саморозвиток. Тоді це було представлено недільними школами, гуртками самоосвіти, бібліотеками, клубами-читальнями, музеями, народними університетами, театрами тощо. Серед форм діяльності – публічні читання, лекції, вистави, екскурсії, літературні читання, виставки.

Педагог порівнює школу з бібліотекою як культурно-просвітньою інституцією: «Вся різниця між ними полягає в тому, що школа має на меті

розвиток просвіти, головним чином, через живе слово й безпосередній вплив на учня, тоді як бібліотека досягає тієї самої мети через розповсюдження серед громадянства книжок, як найкращого засобу самоосвіти»[47, с. 12].

У той час сам Сірополко зробив значний внесок у становлення та розвиток системи позашкільної освіти. Основним завданням позашкільної освіти Сірополко вважав створення можливостей для культурного розвитку людини. Пропонуючи широкий спектр освіти, позашкільна освіта була створена для підвищення продуктивного потенціалу держави та виховання свідомих особистостей.

Бібліотеки - це місце, де поширюються книги, а читання книг є однією з найпростіших форм освіти С. Сірополко підкреслив, що завданням бібліотек є не тільки задовольняти існуючу потребу в знаннях, а й заохочувати потребу в самоосвіті у людства. Бібліотекарі мають бути свідомими, високоосвіченими людьми, здатними зробити книгу справжнім джерелом освіти.

Окрему роль Сірополко відводив музеям рідного краю, які могли б діяти окремо або ж як складова культурно-освітніх закладів: «поважне місце має належати музеям рідного краю» [38, с. 19–20], які можуть бути окремими закладами або діяти в складі культурно-освітніх установ.

У музеї рекомендувалось створити бібліотечку з книжок, каталоги з коротким поясненням кожного експоната. І, звичайно, вони мають бути гарно укомплектовані відповідними експонатами і приносити користь у вивченні історії та культури рідного краю, бажано з акцентом на відомі постаті. Проте головним, на його думку, має бути живе слово, щоб обов'язково викликати у відвідувачів інтерес до вивчення рідного краю, спонукати до збирання та передачі нових експонатів та виділення коштів. На нашу думку, тут простежується досвід роботи Степана Онисимовича у МВБУ у Празі.

Надзвичайно потужний науково-педагогічний доробок С. Сірополка, в якому належне місце займають праці з висвітленням та аналізом ідей національної освіти і виховання, продовжують бути актуальними у якості досвіду для розбудови національної школи в сучасних умовах, адже базовані

на власному досвіді автора як одного із державотворців часів національно-визвольних змагань в Україні.

В сучасних умовах реалізації державної програми «Нова українська школа» в галузі розбудови української національної школи, що є надзвичайно важливим для відродження національної культури, без сумніву, залишаються актуальними і можуть бути творчо впроваджені наступні ідеї С. Сірополка: «пріоритетність ролі національної освіти у політичному, економічному, культурному становленні кожного народу, в інтелектуальному розвитку особистості; забезпечення співпраці й гармонії школи, сім'ї, громадянськості у національному вихованні дітей і молоді; піднесення престижу культурно-освітньої місії учителя» [62].

У цьому контексті варто навести цитату Сірополка: «Кожне суспільство дбає про те, щоб підготувати до життя молоде покоління, що йде йому на зміну, і з тою метою передає молоді релігійні і моральні погляди, теоретичні знання та набутий практикою досвід» [34, с.27].

А наступні слова Степана Онисимовича звучать особливо актуально для нинішнього і майбутніх поколінь українців: «Рідна мова – не просто ознака нації, без мови вона взагалі не може існувати. Мова об'єднує людей як спільноту, є імунною системою нації» [125, с.7].

Сучасна ситуація з перипетіями навколо української мови, де задіяні українські політики, декотрі з яких так намагаються так «застосувати» свої знання у цій галузі, що або руйнують державність української мови, або нав'язують нам іншу мову, роблячи прямо протилежне тому, що сповідував і заповідав Степан Сірополко.

Слова відомого педагога та громадського діяча Степана Онисимовича Сірополка про те, що тільки культурний народ здатний утримати і зміцнити здобуті свободи, мають звучати рефреном у культурно-освітній політиці сучасних державотворців в Україні, особливо в умовах, коли український народ бореться проти агресора, який 24 лютого 2022 року розпочав

повномасштабне вторгнення у кордони України з метою знищення всього українського, насамперед, мови, освіти, традицій тощо.

ВИСНОВКИ

Звернення дослідників до життя й діяльності визначних осіб, у даному випадку педагогів, допомагають надати нову оцінку здобуткам вітчизняної педагогічної науки, які творились в певну історичну епоху в нашій державі. Вироблення окремих висновків при такого роду дослідженні є надзвичайно цінним для розвитку української освіти, для формування й удосконалення нових освітніх технологій за умов певних соціальних перетворень в Україні.

Постать Степана Онисимовича Сірополка можна вважати досить типовою, якщо йде мова про українську інтелігенцію кінця XIX – першої половини XX ст. Формування його світогляду відбувалось в умовах, коли українські землі потерпали від наслідків розподілу між Російською та Австро-Угорською імперіями, не маючи власної державності.

Життєвий шлях Степана Сірополка можна умовно розділити на такі періоди:

- 1) дитинство та юність, навчання, зокрема у Прилуцькій гімназії;
- 2) тульсько-московський період, коли він здобував вищу освіту та розпочав свою професійну діяльність;
- 3) національно-визвольні змагання у житті педагога та його внесок у становлення національної школи;
- 4) еміграційний період, який означений широкою науковою та громадсько-просвітницькою діяльністю Степана Сірополка.

Основними чинниками розвитку особистості Степана Онисимовича були родинна, шкільна, педагогічна, культурно-просвітницька, наукова та публіцистична діяльність; співпраця з провідними українськими педагогами, істориками та громадськими діячами наприкінці XIX – на початку XX ст.; досвід роботи в органах управління освітою; участь у розбудові національної шкільної освіти під час визвольних змагань.

Українське відродження 1917-1921 рр. дало можливість проявити себе численній когорті науковців, митців, просвітителів, які водночас ставали й

державними діячами, працюючи для утвердження державності України, роблячи помилки, прорахунки та маючи певні здобутки. У їх числі був і Степан Сірополко.

Аналіз активної діяльності Степана Сірополка у добу Національно-демократичної революції 1917-1921рр. підтверджує вироблення ним окремої, його власної, концепції перебудови і побудови національної української школи. Він вважав, що школа має бути «школою думки» і національною школою. Наголошував на важливості вивчення рідної мови, історії рідного краю, природознавства, пісень, малюнків та культури дії, серед інших навчальних дисциплін. Ці вимоги не втратили свого значення і сьогодні.

Сірополко давав власну оцінку українській концепції єдиної школи, Закону про національну українську мову та концепцію всенародної позашкільної освіти, які активно розроблялися в короткий період існування української державності (1917-1921 рр.). Саме за його ініціативою і його стараннями були зроблені певні зрушення у справі становлення та розвитку системи позашкільної освіти, основним завданням якої Сірополко вважав створення можливостей для культурного розвитку людини. Пропонуючи широкий спектр освіти, позашкільна освіта була створена для підвищення продуктивного потенціалу держави та виховання свідомих особистостей.

Важливу роль в освіті й просвітництві Сірополко надавав бібліотекам, вважаючи їх нелише місцем, де поширюються книги. Він окреслював статус бібліотеки як інституцію, яка не тільки задовільняє існуючу потребу людини у знаннях, а й заохочує потребу в самоосвіті. У цьому зв'язку надзвичайно відповідальна роль належить бібліотекарям, які мають бути свідомими, високоосвіченими людьми, котрі здатні зробити книгу справжнім джерелом освіти.

Після поразки Національно-демократичної революції в Україні 1917-1921 рр. Степан Сірополко, розуміючи, що з радянською владою йому не йти одним шляхом, виїжджає за кордон і продовжує працювати в еміграції, приділивши основну увагу дослідженню історії освіти в Україні, аналізуючи її стан в різні

періоди історичного розвитку та залежність від політики пануючої влади на українських землях, роблячи власні висновки щодо її здобутків та перспектив.

Перебуваючи в еміграції, спочатку у Польщі, а згодом у Чехословаччині, Степан Сірополко займався науковою, педагогічною, редакторською та громадсько-просвітницькою діяльністю. Викладаючи в Українському високому педагогічному інституті, брав активну участь у товариствах, які були створені свідомою українською інтелігенцією у Празі: Українському історично-філологічному товаристві, Українському педагогічному товаристві, Товаристві «Музей визвольної боротьби України», ставши його очільником після смерті Степана Смаль-Стоцького; співпрацював з львівським товариством «Просвіта» тощо.

Творчо-педагогічним досягненням Сірополка є створення масиву фундаментальних праць з історії освіти в Україні та за її кордоном (найбільша з них «Історія освіти в Україні»), які демонструють принципи функціонування державної системи освіти і виховання, є науковими, об'єктивними, багаторазово документально підтвердженими та відзначаються національною позицією автора. Він також створив низку праць, присвячених українським та зарубіжним діячам культури, вказуючи на важливу роль історичних постатей у розвитку системи освіти і виховання.

Аналізуючи натхненну працю С. Сірополка по розбудові української національної освіти, його педагогічні ідеї та просвітницькі настанови, варто зазначити, що він, як і інші його сучасники – представники української педагогічної думки і практики, проводив постійні пошуки такої освіти, яка б не обмежувалася віковою категорією для підвищення загального рівня освіченості населення. Це було так необхіднов тогочасних умовах з метою формування національної самосвідомості українського народу. Він намагався дотримуватись поєднання збереження українських педагогічних традицій доступним для вивчення світовим освітнім досвідом.

Внесок С. Сірополка у культурно-просвітницьку діяльність, насамперед, в обґрунтуванні мети освіти для народу, у формуванні основних принципів

організації та функціонування музеїв, зокрема, рідного краю, які можуть бути окремими закладами або ж діяти у складі культурно-освітніх установ; бібліотек, вимог до книг та їх використання, демонстрації методів і форм просвітницької діяльності для дорослих тощо.

Доля Степана Сірополка відобразила усі проблеми його часу: він був людиною, котра усвідомлювала значення власної місії у житті України. До останніх днів свого життя Сірополко, навіть знаходячись далеко за межами батьківщини, прагнув кращого життя для українського народу, що пов'язував з утвердженням пріоритету рідної мови та національних традицій в культурі загалом, й в освітній сфері, зокрема. Показово, що в еміграції Степан Сірополко, не будучи членом певної партії, сповідував конкретну ціль – боротися проти нищення національної культури на українських землях, за збереження спадщини і традицій, прав українців, де б вони не жили.

Твердження Степана Сірополка щодо можливості та навіть потреби навчатись молодим людям за кордоном у роки пізнього Середньовіччя та повернення *«з запасом знання та з радістю додому»*, спонукає провести паралель із сьогоденною ситуацією масового виїзду на навчання нашої молоді за кордон та пошуку відповіді на запитання щодо її повернення назад в Україну.

Широка науково-педагогічна, публіцистична спадщина та організаційно-педагогічна й громадсько-просвітницька діяльність Степана Сірополка обумовили висновок про правомірність зарахування його до числа не лише творців основ української національної педагогіки, що у часи бездержав'я відповідала духовності народу й потребам державного будівництва, а й до видатних осіб української культури.

Проте, треба уважно ставитись до творчого спадку видатних людей, щоб не образити їх не лише беспам'ятством, а й невіглаством. Свідченням чого є вміщення портрету сина педагога – теж Степана, при передруку найважливішої праці С. Сірополка «Історія освіти на Україні».

Вагомасірополківська творча спадщина все ще потребує свого дослідника. Його невтомна праця на благо українського народу, відданість своїй країні та високі моральні якості можуть слугувати прикладом для молодого покоління. А його педагогічні ідеї та настанови по праву заслуговують на більш широке застосування в сучасній освіті України.

Варто підвищувати серед населення України рівень обізнаності про відомих постатей національної історії та культури, зокрема й С. Сірополка через вшанування їх пам'яті, застосовуючи комеморативні практики. Наприклад, створення Всеукраїнського товариства імені Степана Сірополка, в межах якого дослідники його діяльності й творчої спадщини та їх прихильники здійснювали б вивчення та популяризацію його наукового та практичного доробку. Робота цього товариства, зокрема, могла б перешкоджати невиправданому закриттю бібліотек як закладів, що допомагають в освітній галузі, сприяти популяризації просвітницької роботи через більш широке залучення громадськості тощо.